

17

17

WIADOMOŚCI
Z HISTORII POLSKIEJ

D L A

PENSYI I SZKÓŁ PŁCI ŻEŃSKIEJ

ZASTOSOWANE.

przez Ł. GOŁĘBIEWSKIEGO.

z 4ma mapkami

Dział A
Znak 461
W inw. 2849

(przodkowie nasi)

351.-

Wytłoczeni na stęplu starożytnéj cnoty,
Piękniejszą mieli duszę, pod barwą prostoty
NARUSZEWICZ w odzie na obrazy dawnych Polaków.

z Biblioteki Sokalskiej

NAKŁADEM I DUKIEM ZAWADZKIEGO I WĘCKIEGO UPRZYWI-
LEJOWANYCH DRUKARZY I KSIĘGARZY DWORU KRÓLE-
STWA POLSKIEGO.

1827.

ZA POZWOLENIEM CENZURY RZĄDOWEY.

SZEREG PANUJĄCYCH W POLSZZE I ZNACZNIEYSZE WYPADKI.

DZIEIE BAJECZNE.

- Od r. 550. Lech I. Xiążę Polski.
Wizimir i inni Lecha potomkowie.
XII. Woiewodów.
- 700. Krakus pano: lat 28.
Lech II. 2.
 - 740. Wanda Xiężna 10.
XII. Woiewodów powtóre 10.
 - 760. Przemysław czyli Leszek I. 34.
 - 794. Leszek II. 16.
 - 810. Leszek III. 15.
 - 825. Popiel I. 15.
 - 840. Popiel II. 10.

DZIEIE PEWNIEYSZE.

E P O K A I

PANOWANIE PIASTÓW.

- Od r. 860. Ziemowit syn Piasta . . 31.
- 892. Leszek 29.
 - 921. Ziemomysł 41.
 - 962. Mieczysław I. 30. żył lat 61.

965. albo 966. Chrzt Mie-
czysławowa.
982. Rozprzestrzenienie wia-
ry S. po całym kraju
Polskim.
- Od r. 992. Bolesław Chrobry czyli wiel-
ki. pano. lat 33. żył lat 58.
1000. Przyjazd Ottona III.
Cesarza do Gniezna.
1018. Zdobyć Kijowa.
1024. Koronacja Bolesława.
- 1025. Mieczysław II. 9. — 44.
Rządy Ryzy 1.
Bez-królewie 5.
- 1040. Kazimierz I. 18. — 42.
- 1058. Bolesław śmiały 22. — 40.
1077. w dzień Bożego Naro-
dzenia koronacja Boles-
ława.
1078. dnia 8 maja zabicie S.
Stanisława.
1080. Ustąpienie Bolesława z
kraju.
- 1081. Władysław Hermann . . . 21. — 59.
- 1102. Bolesław Krzywousty. . . 37. — 54.
1139. Podział kraju między
synów.
- 1139. Władysław II. 9. — 55.
- 1148. Bolesław Kędzierzawy . . 25. — 46.
- 1174. Mieczysław stary pierwszy raz. 3.
- 1177. Kazimierz sprawiedliwy . 17. — 46.

1180. Zjazd w Łęczycy, i u-
chwalone tam prawa.
- Od r. 1194. Leszek biały, Mieczysław, i
Władysław łaskonogi. 13.
1196. Klęska przez Miecz-
ysława poniesiona nad
Mozgawą.
- 1207. Leszek biały powtórę . . . 20. żył lat 40.
1225. Przyzwanie Krzyżaków
przez Konrada Xięcia
Mazowieckiego.
1227. Nadanie im w Chełmiń-
skiej ziemi.
- 1227. Bolesław V. wstydlivy. . . 52. — 58.
1240. Pierwsze wtargnięcie
Tatarów do Polski i Wę-
gier.
1260. Powtórne najeździe Ta-
tarów.
1264. Zniszczenie Jądzwin-
gów.
1251. w Bochni, a 1252. w
Wieliczce sól obficie
i porządniej dobywana.
- 1279. Leszek czarny. 10. — 38.
- 1289. Przemysław i współubiegają-
cy się o berło. 6.
1295. Koronacja Przemysła-
wa.
- 1296. Łokietek pierwszy raz. . . 4.

- Odr. 1300. Wacław Król Czeski i Pol-
ski. 5.
— 1306. Łokietek. 27. żył lat 73.
1319. Koronacja Łokietka.
1322. i 1327. Poddanie się o-
stateczne XX. Śląskich
Czechom.
1331. Zwycięstwo Łokietka
nad Krzyżaków zako-
nem pod Płowcami.
— 1333. Kazimierz Wielki. . . . 37. — 60.
1339. Wybór za następcę Lu-
dwika Króla Węgier-
skiego.
1347. Sejm w Wiślicy.
1350. Wjazd tryumfalny Kró-
la do Krakowa po
zwycięztwach odniesio-
nych.
1363. Wesele wnuczki Kazi-
mierza z Karólem IV.
Cesarzem w Krakowie.
1364. Pierwszy zakład Aka-
demii.
— 1370. Ludwik król Węgierski i Pol-
ski. 12. — 56.
1374. Zjazd w Koszycach, na-
danie swobod.
— 1382. Bezkrólewie i panowanie Ja-
dwigi. 6. — 27.

E P O K A II.

PLEMIE JAGIELLOŃSKIE.

- Odr. 1386. Władysław Jagiełło W. Xią-
że Litewski nawraca się,
Jadwigę poymuie, i na
Polskim zasiada tronie. 48. żył lat 86.
1387. Nawrócenie Litwy.
1413. — Żmudzi.
1390. Zaięcie Rusi czerwo-
ney przez Jadwigę.
1397. Zwycięstwo Witolda
nad Tamerlanem.
1399. Klęska przez Witolda
poniesiona od Tatarów
u Worszki rzeki.
Śmierć Jadwigi.
1400. Przeniesienie Akademii
do Krakowa.
1404. Sejm w Korczynie, a
przed nim seymiki dla
wykupienia Dobrzyń-
skiej ziemi.
1410. Zwycięstwo nad Krzy-
żakami pod Grinwal-
dem.
1413. Pierwsza unia Litwy
z Koroną w Horodle.
1422. Pokój nad Melnemie-
ziorem, mocą które-

go Krzyżacy odstąpili
Zmudzi.

1428. Zjazd w Łucku Zy-
gmunta Cesarza, Ja-
gielły, Witolda i wielu
innych Xiążąt. Witold
chce być Królem Li-
tewskim.

1430. Śmierć Witolda.

Odr. 1434. Władysław III. pano. lat 10. żył lat 20.

1435. Pokój z Krzyżakami w
Brześciu Kujawskim.

1440. Władysław królem węg-
ierskim obrany.

1444. Władysław ginie pod
Warną.

— 1444. Kazimierz Jagiellończyk. . 48. — 65.

1453. Potwierdzenie swobód.

1452. Poddanie się Prus i po-
czątek 14. letniej o nie
wojny.

1454. Nieszczęśliwa pod Choy-
nicami walka.

1456. Zwycięstwo pod Fryd-
landem.

1466. Traktat Toruński, Pru-
sy królewskie przy-
znane Polsce, wła-
ściwie tylko przy Krzy-
żakach zostały.

1453. Wzięcie Konstantyno-
pola przez Turków.

1484. Zdobyć Kili i Biało-
grodu naszych niegdyś
portów przez tychże.

1473. Urodzenie się Koper-
nika.

Odr. 1492. Jan Albert. . . pano. lat 9. żył lat 42.

1496. Klęska od Wołochów
poniesiona na Buko-
winie.

1498. Wołoszy, Turcy, i Ta-
tarzy niszczą Ruś czer-
woną.

1499. Potwierdzona Unia Ko-
rony z Litwą.

— 1501. Alexander. 5. — 45.

1505. Ustawy krajowe spisa-
ne, w Radomiu po-
twierdzone.

1506. Pokonanie Tatarów pod
Kleckiem.

— 1506. Zygmunt I. 42. — 80.

1514. Zwycięstwo pod Orszą.

1515. Zjazd Monarchów w
Wiedniu.

1525. Zniesienie Krzyżaków,
pierwszy Xiążę Pruski
hołdowniczy Polsce.

1529. i 1530. Pierwszy statut
dla Litwy.

1530. Weielenie Mazowsza do Korony.
 1530. Koronacya Zygmunta Augusta za życia Oycy.
 1531. Zwycięstwo Tarnowskiego nad Wołochami pod Obertynem.
 1537. Rokosz pod Lwowem.
 1544. Powierzenie synowi rządów Litwy.
 Odr. 1548. Zygmunt August. pano. lat 24. żył lat 52.
 1549. Niechęć z powodu ożenienia króla z Barbarą. Jey koronacya.
 1552. Król odwiedza Alberta Xięcia Pruskiego, w czasie ogniów sztucznych o mało nie postradał życia.
 1556. Wyjazd Bony, uwiecznienie skarbów.
 1561. Poddanie się Inflant, upadek rycerzy mieczowych, powstanie hołdującego Polsce Xięstwa Kurlandzkiego.
 1569. Ostateczna Unia Polski z Litwą.

E P O K A III.
 KRÓLOWIE z WOLNEGO WYBORU.

- Odr. 1574. Henryk Walezy. 5
 — 1575. Stefan Batory. 11. żył lat 54
 1578. Ustanowienie trybunału w Koronie, a 1581. w Litwie.
 1579. Założenie Akademii Wileńskiej.
 — Wzięcie Połocka.
 1580. Wielkich łuk zdobycie.
 1582. Pokóy w Kiwerowej hórce z Moskwą.
 1585. Sąd seymowy na Zborowskich.
 — 1586. Zygmunt III. 45. — 66.
 1588. Wzięcie Maksymiliana Arcy Xięcia Austriackiego w niewolę po bitwie pod Byczyną.
 1601. Początek wojny z Szwedami.
 1602. Wzięcie przez Zamoyckiego Wolmaru i Felina.
 1605. Wygrana pod Kircholmem przez Chodkiewicza.
 1606. Rokosz Zebrzydowskiego.

1609. Zdobyć Parnawy.
 1610. Zwycięstwo pod Kłuszynem.
 1611. Smoleńsk poddać się Zygmuntowi.
 1619. Pokój z Rosyą w Dywilinie.
 1620. Klęska pod Cecorą w niej ginie Żółkiewski.
 1621. Chodkiewicz umiera w obozie pod Chocimem.
 1626. Bitwa lądowa z Szwedami pod Gniewem.
 1627. Bitwa floty Polskiej z Szwedzką.
 1629. Pokój na 6. lat z Szwedami.

Odr. 1632. Władysław IV. pano. lat 16. żył lat 52.

1634. Odsiecz Smoleńska.

— Pokój z Rosyą.

1635. Pokój z Szwedami na 26. l.

— 1648. Jan Kazimierz. 20. — 63.

1648. Klęska od kozaków pod Żółtymi wodami.

— Wzięcie przez nich pod Korsuniem obu Hetmanów koronnych.

1651. Zwycięstwo Jana Kazimierza pod Beresteczkiem.

1652. Pierwsze zerwanie seymu.

1655. Początek wojny Szwedzkiej.

— Konfederacya Tyszowiecka przeciw nieprzyjaciółom kraju.

1656. Czarniecki pod Warną Szwedów zwycięża.

1657. Tenże pod Magierowem Rakoczego pokonywa.

1658. — w pław odnogę morską przebywa i Szwedów na wyspie Alsen gromi.

1660. Pokój Oliwski z Szwedami.

1661. Nadanie Czarnieckiemu Tykocina.

1667. Pokój z Rosyą w Andruszowie.

1668. Złożenie korony przez Jana Kazimierza.

Odr. 1668. Michał. pano. lat 4. żył lat 35.

1672. Kamieniec przez Turków zajęty.

— Pokój haniebny w Buczaczu.

— Zwycięstwo Sobieskiego Hetmana pod Chocimem.

- Od r. 1673. Jan III. pano. lat 23. żył lat 67.
 1674. Obrona Trembowli.
 1683. Zwycięstwo pod Wiedniem.
 1686. Traktat Grzymułtowski z Rosyą.
 Od r. 1696. August II. 36. — 63.
 1699. Pokóy Karłowicki.
 1700. Początek wojny Szwedzkiej.
 1702. Bitwa pod Klissowem.
 1705. Ogłoszenie bezkrólewia, Stań: Leszczyński obrany królem. . 4. — 89.
 — Zjazd Augusta II. z Piotrem I. w Tykocinie.
 — Ustanowienie orderu orła białego.
 1706. Traktat Augusta II. i Karóla XII. w Altransztad. August uznaje Królem Stanisława.
 1709. Klęska Szwedów pod Puławą. August wraca do Polski.
 — 1733. August III. 30. — 67.
 1733. Sejm pacyfikacyi.
 1757. Otwarcie biblioteki Zaluskich.

- Od r. 1764. Stanisław August. pano. lat 32. żył lat 66.
 1765. Ustanowienie orderu S. Stanisława.
 1768. Konfederacya Barska.
 1771. Uwięzienie Króla z Warszawy.
 1773. Pierwszy rozbiór kraju potwierdzony na seymie 1775. za laski Poniatowskiego.
 1788. i 1790. Sejm czteroletni.
 1791. Wojna z Rosyą.
 1792. Powtórny rozbiór kraju.
 1794. Powstanie Kościuszki.
 1796. Ostateczny rozbiór Polski.
 1798. Śmierć Stanisława Augusta.
 1807. Xięstwo Warszawskie.
 1809. Kampania z Austryakami.
 1813. Śmierć X. Józefa Poniatowskiego.
 1815. Królestwo Polskie.
 1818. Sejm pierwszy.
 1825. Śmierć Alexandra I. Cesarza wszech Rosyi,
 — Wstęp na Tron Mikołaja I. Cesarza i Króla. Pol.

ZONY I POTOMSTWO XIAŻĄT I KRÓLÓW
POLSKICH

*Odmiennym drukiem położone imiona dzieci,
oznaczają tych, którzy panowali.*

Ziemowit syn Piasta i Rzepki, syn jego *Leszek*.

Leszek, syn jego *Ziemonyst*.

Ziemonyst, żona Górka, synowie: *Mieczysław*, Cede-
bur, córka Adelaida zaślubiona Geyzie Wę-
gierskiemu Xięciu.

Mieczysław I. żony jego I. Dąbrówka córka Bolesława
srogiego Xiążęcia Czeskiego, poślubiona 965.
zmarła 976, z niej synowie: *Bolesław wiel-
ki* i Władyboy.

2. Oda córka margrabi Miśnii, synowie: Mie-
szek, Świętopełk i Bolesław mnich we Wło-
szech, pod imieniem Lamberta.

Bolesław wielki, żony jego: 1. Hemilda córka margrabi
Miśnii, z tą się rozwiódł.

2. Judyta córka Geyzy Węgierskiego i Sa-
rolty Xiężniczki Siedmiogrodzkiej, opu-
szczona przez męża, zostawiła syna Bez-
braima
3. Kunilda córka Dobremira Słowianina, mat-
ka *Mieczysława II*. Dobremira i kilku córek.

4. Oda margrabianka Miśnii.

Był jeszcze syn Otto, nie wiadomo z którego małżeństwa.

Mieczysław II. żona Regina czyli Ryxa, córka Ezona hrabi Reńskiego i Matyldy cesarzowny, zmarła w 1063. Z niej, *Kazimierz*, Bolesław umarł w dzieciństwie, i córka zaślubiona Beli Xięciu Węgierskiemu.

Kazimierz I. żona Marya Dobrogniewa córka Jarosława X. Ruskiego, zmarła 1067. z niej: *Bolesław II. Władysław Herman*, Mieczysław urodził się 1046. umarł 1066, Otto urodził się 1048. w kilka miesięcy umarł, Świętochna urodz. się 1055. zaślubiona X. Czeskiemu 1064.

Bolesław śmiały z żony Wistawy Xiężniczki Ruskiej, miał syna Mieczysława zmarłego w 1089.

Władysław Herman, żony: 1. Judyta córka Wratisława X. Czeskiego, z niej *Bolesław III*.

2. Judyta córka Henryka III. Cesarza, wdowa po Salomonie Królu Węgierskim, matka 3. córek.

Prócz tego miał Władysław syna Zbigniewa, który umarł 1116.

Bolesław III. krzywousty, żony: 1. Zbysława Xiężniczka Ruska, z niej *Władysław II*.

2. Salomea córka Hrabiego Bergu, matka *Bolesława IV. Mieczysława III. Henryka* Xięcia Sandomirskiego i *Kazimierza II*.

Władysław II. żona, Krystyna córka Cesarza Henryka, umarła w Altemburgu 1159. synowie: Bolesław, Mieczysław, Konrad, Xiążęta Szlascy.

Bolesław IV. kędzierzawy, żony: 1. Anastazyja, z niej Bolesław i Leszek Xiąże Mazowiecki. 2. Helena obie Xiężniczki z Rusi czerwonej.

Mieczysław III. stary, żony 1. Eudoxya Xiężniczka Ruska.

2. Gertruda Królowna Węgierska, syn *Władysław*.

3. Adelaida hrabianka Lowanii, z niej Otto i inni XX. Wielkopolscy.

Kazimierz sprawiedliwy, żona, Helena Xiężniczka Bełzka, synowie: *Leszek biały*, Konrad Xiąże Mazowiecki, córka Adelaida.

Leszek biały, żona, Grzymistawa córka Jarosława Xięcia Ruskiego, matka *Bolesława V.* i Salomei Królowej Halickiej.

Władysław łaskonogi, syn jego Otto proboszcz Magdeburgski.

Bolesław V. wstydlivy, żona, S. Kunegunda córka Beli VI. Króla Węgierskiego, nie było potomstwa.

Leszek czarny, żona, Gryphina Xiężniczka Ruska, bezdzietna.

Przemysław, żony: 1. Ludgarda Słowianka z za Odry uduszona 1293.

2. Ryxa Królowna Szwedzka; córka iey Ry-

2. Barbara Radziwiłłówna wdowa po Gąsztoldzie wojewodzie Trockim.

3. Katarzyna siostra pierwszej żony. Wszystkie trzy bezpotomne.

Henryk Walezy.

Stefan Batory, żona Anna Jagiellonka bezpotomna.

Zygmunt III. żony: 1. Anna Austriaczka, z niey *Władysław*.

2. Konstancja siostra pierwszej, z niey *Jan Kazimierz*, Jan Albert biskup Krakowski i Kardynał, Karól Ferdynand biskup Wrocławski, Alexander Karól i Anna Katarzyna hrabina Renu.

Władysław IV. żony: 1. Cecylia Renata Ferdynanda II. Cesarza córka, z niey Zygmunt Kazimierz, w 8. roku umarł.

2. Ludwika Marya Xiężniczka Mantuańska bezpotomna.

Jan Kazimierz pojął bratową, z niey potomstwo w krótko po urodzeniu pomarło.

Michał Wiszniowiecki, żona Eleonora córka Ferdynanda III. Cesarza, potem Xiężna Lotaryngii.

Jan III. Sobieski, żona, Marya Kazimiera de la Grange, Margrabianka d'Arquien, wdowa po Zamoyskim, synowie: Jakub Ludwik, Alexander, Konstanty, córka Teressa Kungunda elektorowa Bawarska.

Fryderyk August żona Krystyna Eberhardyna Xiężniczka Bareytu, z niey: *August III*,

Stanisław Leszczyński, żona Katarzyna Opalińska, córka Anna zmarła 1717. i Marya poślubiona Ludwikowi XV. Królowi Francuzkiemu.

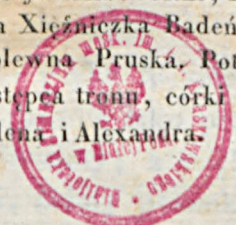
August III. żona Marya Józefina córka Józefa Cesarza, z niey liczne potomstwo.

Stanisław August Poniatowski bezżenny.

Fryderyk August Król Saski Xiążę Warszawski, żona Marya Amalia Augusta Xiężniczka Bawarska, córka Marya Augusta Nepomucena.

Alexander I. Cesarz wszech Rosyi i Król Polski, żona Elżbieta Alexieiowna Xiężniczka Badeńska.

Mikołaj I. żona Alexandra Królowna Pruska. Potomstwo Alexander następcą tronu, córki Marya, Ołga czyli Helena i Alexandra.

WIADOMOSCI Z HISTORYI POLSKIEY.

W S T Ę P.

Wspomniawszy tylko, że wedle niektórych pisarzy zdania, Scytów i Sarmatów iako przodków naszych uważać powinniśmy; z większą pewnością wyrzec się godzi, żeśmy potomkami Słowian. W wiekach, kiedy przepelnione wie-
dnem mieyscu ludy: potrzebą nowych i swobodniejszych posad, to chęcią zdobyczy, żądzą sławy, niespokoynością nakoniec samą powodowane, całą swą massą posuwały się naprzód; ogromny ten naród rozprzestrzeniając się coraz bardziey i zawsze postępując daléy: z iednéy strony zajął okolice Wolgi, Okki, oparł się o Nęwę rzekę, i przyległy iey zalew; z drugiey do-
ścignął nysć Dniepru, Dunaiu, Wisły, Odry, Elby i Sali. Ten popęd nieznaney przedtém dzi-
czy, ciągle powtarzany, odnawiający się nieustannie, przerażał trwogą dawnych mieszkańców

tey ziemi, zmuszał ich do opuszczenia swych siedlisk, usuwania się przed niemi, jeśli byli słabsi lub trwożliwi, albo do obrony swej oyczyzny zniewalał, kiedy w nich przemagało męstwo. W tey walce uporeczywey część kraiovców wytępiona, druga do uległości i poddaństwa zmuszona, a w dalszey kolei zwycięzcy i zwyciężeni wiedną przeistaczali się potęgę, nowe tworzyli narody, wznosili miasta, uprawiali ziemię orężem nabytą; i rzeki wyż pomienione, tudzież morza Czarne, Adryatyckie i Bałtyk stanowiły nakoniec granice Słowian, cała zaś pomiędzy niemi przestrzeń stała się ich własnością.

Słowianie ogólne to było hord licznych nazwisko, dostrzegać się daia szczególne, o których wzmiankę uczynić należy. Takiemi byli Nowogrodzianie, ich stolicą Nowogrod W. Krywiczanie tych miastem Smoleńsk, koło nich Połoczanie, Dregowiczanie ku Prypeci, Drewlanie na Poleśiu wschodniem, Siewierzanie za Dnieprem, Łuczanie czyli Duleby około Łucka; Takiemi ieszcze Polanie, którzy nad Dnieprem zbudowali Kiiów. Chrobaci pod imieniem białych i czerwonych obie strony gór Karpackich obicli, i powstał Kraków nad Wisłą; Morawianie koło rzeki tego imienia stanęli, im początek swóy winien Ołomuniec. Czechy z stolicą swą

Pragą, Syrbowie pomiędzy Salą i Elbą, Obotrycy w bliskości Meklemburga, Wilcy czyli Lutyty na zachód Odry po nad morzem na przeciwko Rugii, Łuzycy i Milcieni w Łuzacyi, Silensi na Szląsku wstrzymali się, i tu swym zabiegom położyli tamę. Około Wisły szeroko zagnieździli się Łachowie czyli Lechowie, ubrzegów Bałtyku Pomorzanie, w Mazowszu terazniejszym Mazury, w okręgu swej stolicy Łęczyczanie, od Odry aż ku Wiśle Polany, u których dzwignęły się starożytne miasta: Gniezno, Poznań, Kruszwica. Sąsiadami Słowian i nieprzyjaciolmi ich wieczystymi Niemcy czyli Franki, Sasi i Turyngowie; z innych stron morzem przedzieleni Danii i Szwecyi mieszkańcy, pod imieniem Nordmanów znani; ku północy dziezciemniejsza ieszcze. Z pomiędzy tego mnóstwa licznych i rozdrobnionych pokoleń, przeznaczeniem było trzech znakomitszych, to iest: Rosyan, Czechów i Polaków, wznieść się nad inne i zaiśnieć. Przodkowie nasi tylko odtąd zaymować nas będą.

DZIEIE BAIECZNE.

Dzieie każdego kraiu maia część swoię baieczną, którą stanowią podania zmgly wieków

wydobyte, z ust do ust przechodzące, głęboko w pamięci ludów wtłoczone; w których cząsteczka iakaś prawdy, skażona upodobaniem w cudowności, chęcią powiększenia sławy swych naddziadów, przyswaianiem sobie dzieł obcych, lub niewiadomością i mimowolnym nieiako błędem. Długo ślepa do tych wszystkich podań przywiązanie się wiara, następnie czas rozważa, i wtenczas albo się z nich promyk jakiś istotnych rzeczy oddziela; albo nie bez żalu odrzuca wszystko, co zmacone, niepewne, co mimo wszelkie usiłowania docieczonem być nie może.

Celniejsze tey starożytności rysy wspomnieć potrzeba; one Mitologią historyczną nieiako stanowią. Nie zechcemy pewnie do tych powieści wielkiey przywiązywać wagi, ani obstawać przy nich uporczywie; wiedzieć iednak o nich powinniśmy, kiedy jeszcze są w ustach ludu, w dawnych pisarzach naszych; z tey miary niechay to dla nas obcém niebędzie. Tak więc Lech koło 550 roku po Narodzeniu Chrystusa z bratem swym Czechem przybywszy z Sklawonii, dziś Węgierskiey prowincyi, tam gdzie liczne gniazda orle znaleźli, rozdzielili się, ieden z nich Czeskie, drugi Polskie zakładać poszedł królestwo. Lech podług dawnych podań pierwszym był Xiążęciem Polskim, wystawił Gniezno, orla bia-

łego za herb Polakóm nadał (a). Jeden z następców iego Wizimierz (b) obszerną iakoby posiadał krainę, i z Duńczykami na morzu wojował. Wygasto plemie Lecha, 12 Woiewodów rządziło państwem. Niezgodni źle władali, najlepszego z nich Krakusa obrano Xiążęciem. Od swego imienia założył on miasto, smoka u góry Wawel iawiącego się i niezmierne czyniącego szkody zabił, kray urządził i prawa mu nadał. Lech II. syn iego na polowaniu zamordował brata, za tę zbrodnię wygnany z krain. Siostra iego Wanda, piękna, enotliwa i z zapalem do swey oyczyzny przywiązana, wezwana została, by rządziła swym ludem. Kiedy się iey ręki domagał Rytygier Xiąże Niemiecki, a przez ten związek Polskę chciał uiarzmić, ażeby pozór wojny usunąć, a poświęceniem się swoim do silniejszego odporu umysły poddanych zagrzać, w szlachetném lecz przesadzoném i naganném wedle przepisów Świętęy wiary naszęy uniesieniu, skoczyła w Wisłę, i śmierć znalazła.

(a) Może nie gniazda orłów białych przyczyną były nadania herbu Polakóm, ale raczēy władcy tey krainy odmiennego farbą orla przyjęli, dla różnicy iedynie od Cesarstwa Niemieckiego: którego znamię zawsze był orzeł czarny.

(b) Ismar to bydź musi Xiąże Pomorski, który z Duńczykami staczał walki.

Pamiętkę Krakusa i Wandy do naszych czasów przeniosły ich imieniem uczczone mogiły. I to plemię panujących zniknęło, znowu tedy 12 Woiewodów do rządzenia kraiem wybrano. Przemysław, później Leszkiem nazwany, złotnik, przez fortelę dopomógł iakoby przodkom naszym do odniesienia zwycięstwa nad Alexandrem W. sławnym Królem Macedońskim, podług iednych, nad Węgrami lub Morawcami podług drugich (c), i w nadgrode tę usługi najwyższe w kraju zwierchnictwo miał sobie ofiarowane.

Po jego śmierci, że nie było następców prawych, gonitwy konne uchwalono, a zwycięzca w nich miał panować. Jeden z ubiegających się w kolei do mety wskazanę ostre ówieki poukrywał w piasku, ażeby się niemi kaleczyły konie współzawodników, sobie wolną od tych zawał ścieżkę zostawił. Odkryty podstęp, zdrajca ukarany, a młodzian który pieszo do mety dobiegł, panowanie uzyskał. Leszek ów drugi z porządku, miał syna Leszka trzeciego, który nad rozległym już, wedle twierdzenia dzieiopi-

(c) Wielka tu niezgodność czasu. Przemysław miał panować od 760 do 794, Węgrzy o 100 lat później około 838 roku nad Dunajem osiedli; Alexander zaś wielki, Król Macedoński, na 1100. lat Przemysława naszego poprzedził.

sów, państwem mając władzę, powydzielał 30 potomkom swoim rozmaite Xięstwa; Popiel atoli Gnieźnieński władca, nad niemi zachowane miał sobie przez oycę pierwszeństwo. Odziedziczył ie po swym rodzicu Popiel II. gnuśny, powoduiący się radom złej żony, znienawidzony wkrótce. Za iego czasów, przybyło dwóch podróżnych do stolicy, nie przyięci do dworu Xiążęcia, udaia się do skromnego mieszkania Piasta, znajduia tam gościnnosc, synowi iego sprawuia postrzyżyny, nadaia mu imie Ziemowit, czyli zawiadować mający światem, przyszłych iakoby losów iego wróżbę. Za sprawą tych przychodniów następuje cudowne rozmnożenie usposobionych pokarmów i napoiów, i Xiąże sam od owego rolnika czy kólodzieia na ucztę zaproszony. ~~ba~~ Spostrzegaiąc niechęć ludu, boiać się ażeby z tronu nie był zrzuconym, i z Stryiów który nie osiadł na iego miejscu, dla ocalenia siebie mniema Popiel, że nowych zbrodni potrzeba; te nikczemnemu Monarsze złośliwa doradza żona. Z iedy podszeptów udaie Xiąże chorobę ciężką, sprasza do siebie powinowatych, i trucizną w napoiu podaną, odbiera im życie. Grzech popełniony prędzedy lub późniedy ściaga na siebie karę, a iesli ta długą wieków koleia niewiadoma, żywsza wyobraźnia przyimuie naydziwniejsze

w tej mierze pogłoski, lub ubarwia je w stosowne do wieku pomysły. Z ciał niewinnie poległych stryków powstało iakoby niezliczone mnóstwo szczurów i myszy, te ścigały wszędy winowaycę. Uciekł przed niemi z Kruszwicy, gdzie niecny czyn spełniony, na kępę wśród jeziora Gopło, schronił się do wysokiéj wieży, i tam go doszły i zagryzły, równie iak żonę, z nim spólnie pełniącą zbrodnię, z nim razem ginącą. Tak był koniec panowania Leszków; po nich Piast a raczéj co podobniejsza do prawdy, Ziemowit syn Piasta, za rządę kraiu wybrany.

Z tych powieści w względzie historycznym to przynajmniéj okazuje się, że Polacy mieli władców noszących tytuł Xiążąt: takimi byli wprzód Leszkowie, potem Popielowie. Ród ostatniego przez Ziemowita wypłeniony, i odtąd poczęło się nowego domu Piastów długotrwałe w Polsce panowanie. W względzie moralnym te się uczynić mogą spostrzeżenia, że i wtenczas Polacy byli gościnni, przywiązani do swéj oyczyny, i zawsze cnotę nagrodzoną, zbrodnię ukaraną widzieć pragnęli.

Trzy główne podziały w następny, nie już baieczny, lecz prawdziwy historyi Polaków uważać należy. Pierwszy okres od 860 do 1386 roku, czyli od wstępu na tron Ziemowita,

aż do wygaśnięcia linii Piastów na Kazimierzu W, obeymując w to panowanie siostrzeńca iego Ludwika, Polskiego razem i Węgierskiego króla, niemniéj rządy córki iego pobożney i cnotliwéj Jadwigi, aż do zawarcia przez nią ślubów z Xiążciem Litewskim Jagiellą; drugi za dynastii Jagiellońskiej od 1386 do 1572; trzeci za obie-
ralnych Królow od 1572 do zupełnego podziału Polski w 1796. Czwartą dla nas epokę zaczy-
na wskrzeszenie Królestwa Polskiego, pod ber-
łem Cesarza wszech Rosyi Alexandra I.

E P O K A I.

PANOWANIE PIASTÓW

zawiera lat 526 od 860 do 1386 roku.

W N I E Y:

ZIEMOWIT

Panował od 860 do 891 roku. lat 31.

Ziemowit syn Piasta i Rzepki, wódz wojska za Popiela, następnie Xiążę Polski w Gnieźnie i Kruszwicy władał. Nie zachowały nam dzieie szczegółów, któreby czyny jego wyświecać mogły; tę tylko zgodną o nim podają wiadomość, że był oycem ludu, prawdziwym Państwa założycielem, urządził siłę zbroyną, granice Polski rozszerzył.

L E S Z E K

od 892 do 921. lat 29.

ZIEMOMYSŁ

od 921 do 962 roku. lat 41.

Pierwszy z nich syn, drugi wnuk Ziemowita, w następnej po sobie kolei rządząc, wstępo-

wali w ślady poprzednika, i przyłożyli się do wzrostu kraju.

MIECZYSŁAW I.

od 962 do 992 roku. lat 30. żył lat 61.

pochowany w Poznaniu.

Mieczysław syn Ziemomysła, po oycu swym panować zaczął. Granice jego krajów stanowiły Noteć i Pilica, Bug i Odra; za tą ostatnią rzeką posiadał jeszcze okolice Krośna i Głogowy.

Ważne, stanowcze w dziejach zdarzenie oświeciło jego rządy. Wiara Chrześcijańska w ościenych krajach już znana i przyjęta, za poprzedników Mieczysława dobroczynny wpływ swój, i na Polską ziemię zaczynała powoli rozszerzać; staraniem pobożnych kapłanów i cudzoziemców szukających w tej krainie przytułku. Owe postrzyżyny Ziemowita, może chrztem były raczej; ale przesady zadawnione nie tak łatwo wykorzenić się dają. Mały promyk ku rozpędzeniu zupełnej ciemności nie jest dostateczny; silniejszego potrzeba ognia, ażeby wszystko ożywił. Mieczysławowi było zostawiono, ująć się goręcej wiary katolickiej, którą przyjmował, skłonić do niej naród cały i sprawić; ażeby przezeń zagruntowana w czystości swej, trwała

wieki i do najpóźniejszych przeszła potomków. Tu wspomnieć należy, że wielu kraiom to dobrodzieystwo przyniosły kobiety: Polszcze Dąbrówka Xiężniczka Czeska, Rossyi Anna Cesarzów Greckich córą, Litwie Jadwiga. Kray przedtém nieznany, od żadnego z pisarzy nie wspomniany prawie, Polska wspanialszą odtąd przybiera postać, chlubny przyszley wielkości rozpoczyna zawód, staie w rządzie mocarstw Europeyskich, w równi z niemi, w związku, wspólnie z innymi panującymi działa, coraz większey nabiera mocy i potęgi, wzrasta i rozprzestrzenia swe granice. Zniszczenie bałwochwalstwa, przyjęcie wiary: którey święte ustawy tak czystą, tak gruntowną zaszczerpią moralność, wprowadzona razem oświata, wzniosły charakter narodowy, przyszley wielkości i sławy były podstawą. Nauczała religia Monarchów roztropnie i łagodnie rządzić powierzonym swej pieczołowitości ludem; wzywanych do rady lub obrony kraju gorliwie i z całym poświęceniem się pełnić swą powinność, poddanych ulegać woli panującego, kochać oyczyznę; wszystkich, żyć cnotliwie, i obecnie i w przyszłości nawet być pewnym za dobre czyny nagrody, za złe ukarania. Takie dary przyniosła Dąbrówka stając się żoną Mieczysława; przybywający z nią kapłani

lud oświecali, i wkrótce Polska cała kruszy wielbione przedtém bożyszcza, (d) staie się prawowierną, wznoszą się w niey świątynie Wszechmocnego Boga, założone biskupstwo Poznańskie. Do serc poznaniem błędu i wrodzoną nieiako dobrocią usposobionych przypadły snadnie świętey wiary przepisy, i zagruntowały się w nich silnie. Z gorliwością chwycono się religii prawey, a dla okazania że krew swoją każdy wylewać za nią gotów, od tych czasów powstał zwyczaj; że przodkowie nasi podczas Mszy S. kiedy czytano lub śpiewano ewangelią do połowy z pochwę dobyte trzymali szable.

Przyłączył się Mieczysław do rzeszy Niemieckiey z kraiami swemi na zachód Warty leżącemi. Jest ślad wojen iego z sąsiadami, w nich pokromił Lutyków. Walcząc z Xiążęciem Polskim i usiłując odleglejszych poddanych przeciwko niemu wzburzyć, poległ Sasko Luneburski hrabia Wigman. (e) W tych czasach Włodzimierz Wielki Xiąże Kiiowski oparował ziemie Ruskie, aż do Buga i Sanu.

(d) Długo ieszcze potém w środoposćie ponawiano obrządek topienia bałwanów, na uwiecznienie pamiątki tego zdarzenia.

(e) Patrz Naruszewicza Hist. Pol. T. II. s. 41 — 43.

BOLESŁAW CHROBRY CZYLI WIELKI

od 992 do 1025 pan. lat 33 żył lat 58.

zwłoki jego spoczywają w Poznaniu.

Bolesław syn Mieczysława wygnaniem braci niespokojnych umocował się na tronie i iedynowładztwo utrzymał. Imię jego oznaczało wielość sławy dlań obiecywaney i wróżba ta spełnioną została. Utworzył woyska, udoskonalił ie, i naród cały za niego stał się żołnierskim. Odzyskał Kraków, Czechom nadawał władców, do płacenia haraczu zmuszał, dołączył pod swe berło Chrobacyą zachodnią aż do Dunaju i Cissy rzeki, Szląsk i Pomorze, Morawę, Luzacyą po Elstrę czarną i Lubuską okolicę. Dwakroć nad Bugiem Rusinów pokonał, zdobył Kiiów (1018 roku) tam iemu Chrobrego, to jest walecznego, nadano imię. Tam zbliżając się do bramy nazwaney złotą, przypuściwszy konia, przelatując ją w pędzie, na znak potęgi i władzy nad zawoiowanym grodem, uderzył w nią mieczem. Od zamachu silney dłoni wyszczerbiło się nieco żelazo; odtąd *Szczerbcem* nazwany pałasz w Krakowskim umieszczony skarbcu, w czasie obrzędu koronacyi następnych Królów dobywany iedynie: by Monarchowie Polsey przypasując go do boku, dawne przypominali czyny i naśladować

ie usiłowali. Rozszerzywszy granice kraiu, u ostatnich ziemi swej zakresów, ku wiekopomney pamięci wśród rzeki Ossy, przy uýściu wód Sali i Elby, nad Dunajem i Cisawą, oraz tam gdzie Suła w Dniepr wpada, wznosił słupy żelazne.

Kędy ieszcze nie ugruntowana była wiara rozprzestrzeniać ją starał się Bolesław, ciało S. Woyciecha przy opowiadaniu religii Prusakom zabitego wykupił, i złożył w Gnieźnie. Ottona III. Cesarza, który tam przybył, by zwłokom męczennika cześć oddać i męznego Xiążęcia poznać, z naywiększą wspaniałością przyjął w 1000 roku po narodzeniu Chrystusa, zawarł z nim przymierze iako przyziacieli Cesarstwa, od wszelkich obowiązków ku rzeszy Niemieckiey uwolniony został. Wtenczas to Cesarz przyznał mu tytuł Króla, władzy Bolesława poddał już posiadane i mogące się nabyć kraie Słowiańskie, własną koroną uwieńczył jego skronie, sam udarowany hoynie, przysłał mu z Akwizgranu szczerozłote krzesło, na którym Karól W. spoczywał. W owych to czasach powstały liczniejsze biskupstwa, Krakowskie, Pomorskie, Wrocławskie, Lubuskie, te i dawniejsze Poznańskie, za potwierdzeniem Oyca S. władzy Arcybiskupów Gnieźnieńskich poddał Chrobry, odrywając ie od wpływu obcego w Magdeburgu pasterza. Duchowieństwo i kościoły obda-

rzał sownice; benedyktynów w Sieciechowie, na Łysej górze i w Tyńcu osadził, ażeby rozszerzali światło religii i trudnili się wychowaniem młodzieży. Za jego to panowania u przodków naszych powstał zwyczaj, że przed walką śpiewano hymn *Bogarodzica*.

Z Kiiowa świetne poselstwo wyprawił Bolesław do Cesarza Wschodu w Carogrodzie mieszkającego. Rycerstwu w nagrodę znakomitych czynów złote rozdawał łańcuchy i kosztowne szaty. Obieżdzał sam kraje berłu swemu poddane, karał przestępnych urzędników, skarg kmiotków przed innemi dzielił słuchał, bronił ich od ucisku, 12 radnych mężów przy boku miewał, wznosił zamki opatruiąc je w zapasy i straż potrzebną, powierzał je Kasztelanom, stanowił prawa, budował miasta, a przynęcając do nich u kilkudziesiąt stołów gromadzących się ludzi częstował. Blisko przed zgonem obrządek namaszczenia czyli koronacyi odprawił, (1024 roku) synowi i poddanym cenniejszym do Poznania zwołanym mądre dawał rady i przestrogi.

Bolesław Chrobry w ubiorach i biesiadach bez zbytku okazały, świetnym otoczył się dworem, rycerstwo kochał i obdarzał. Nie przywiązuając się do zbioru skarbów, szafował pieniądze na potrzeby kraiu, dla kościołów i zasłużonych. Wy-

stępki karał surowo, przebaczał iednak chętnie; tak kiedy kilku z szlachetney młodzieży za przewinienia swoje na śmierć było skazanych, i dobra Judyta Królowa zgon ich wcześny oplakiwała, a widząc męża rozczulonym, wyznała że jeszcze żyją, błagała dla nich litości, obiecywała że odtąd lepiej postępować będą, Król ich wolnymi od kary uczynił. Żalobę po nim rok cały nosili Polacy.

MIECZYŚLAW II.

od 1025 do 1034 pan. lat 9, żył 44.

pogrzebiony w Poznaniu.

Co mężny oyciec przyczynił, to syn gnuśny zupełnie prawie postradał. Rusini holdować nie chcieli, i grody Czerwińskie znowu były ich łupem. Czechy opanowały Morawę, Niemcy usiłowali odzyskać Łuzacyą. W tém tylko ma zasługę, że Pomorzanów burzących się poskromił, był sprawiedliwym i synowi iak najlepsze starał się dać wychowanie. Przy końcu życia wedle zdania niektórych cierpiał pomieszanie zmysłów.

RYXA panowała rok 1.

Bezkrólowie trwało potem do 1040 roku, lat 5.

Kazimierz lubo miał rok 18, poczytywać go chciano małoletnim, i matka jego za męża wielką

maiąca przewagę, sama władała kraiem. Chciwa, ciemiężła poddanych; przywiązana do Niemców, odstręczyła Polaków. Zabrawszy skarby i klejnoty Monarsze uiechała do swej oyczyzny, wkrótce za nią i syn przywiązany, niepokoim coraz bardziey wzmagającym się w Polsce zrażony, tam się udał.

Pięć lat bezkrólewie trwało, naród klęsk największych i zaburzenia doznał. Wieśniacy bunt podnieśli przeciwko panom, odbierali im życie; panowie żadney nad sobą niechcieli znać władzy, mniemali: że wszelkie bezprawia im ujdą bezkarnie. Znaydowali się i tacy; którzy poważali się odstępować wiary, a wracając się do pogańskich błędów i dzikości dawnéy, zabijali Chreścian, kapłanów, biskupów. Korzystając z wewnętrznych w kraju zaburzeń Masław ogłosił się udzielnym Xiążęciem, Szląsk zabrały Czechy, a nie przestając na tém, Poznań, Gniezno i okolice ze wszelkich bogactw złupili, nie przepuszczając nawet świątyniom Pańskim; Ruś przyległe sobie spustoszyła krainy.

W niedoli powszechney umysły wszystkich zwróciły się do prawego króla; w nim tylko spodziewano się znaleźć ocalenie. Przy życiu pozostały biskup Krakowski doradził przyzwać na tron Kazimierza, głosu jego usłuchali cnotliwi.

KAZIMIERZ I.

od 1040 do 1058 pan. lat 18, żył lat 42.

w Poznaniu spoczywa.

Dla domowych niezgod ustąpiwszy z kraju, czas jakiś przebywał Kazimierz w Węgrzech u Stefana króla, potem w Leodyum i Brunewilu. Od najsławniejszych w owym czasie, umyślnie do Polski sprowadzonych wychowany mężów, polubił nauki, i w nieszczęściach były one dla niego pociechą; większem coraz nabywaniem ich zaięty, spokojnie dalszych oczekiwał wypadków. Klasztory w tym wieku uczonych najsławniejszym stały się schronieniem, z niemi obcować, wśród nich przebywać lubił; powiedziano że był mnichem, i to mniemanie przez niektórych pisarzy podane, głęboką w następnych czasach znalazło wiarę. (f)

(f) Powszechnie była przyjęta w pierwszych dziełach ta powieść, że Kazimierz udał się z Polski do Francji, i w Klasztorze Benedyktynów Kluniackim otrzymał święcenie dyakona. Gdy go opat od ślubów duchownych wyzwolił i posłom Polskim wydać nie mógł, udali się do Papieża, przełożyli mu stan kraju. Przystał na ich żądania Ojciec S. Kazimierza ślubów rozwiązał, rozkazał atoli: ażeby Polacy ku wiecznej pamięci golili głowy, na wzór niegdy tego zakonu, w święta i dni uroczyste nosili białą chustę na szyi, iak stuła związana, i po groszu 1 od głowy na utrzymanie lampy przed grobem S. Piotra, płacili. Danina ta pobożna, długi czas pod hasłem Świę-

Posłowie Polscy udali się naprzód do matki królewskiej, ażeby się od niej o przemieszkaniu syna dowiedzieli. Zażalona na Polaków nie okazała powinney na ich nieszczęścia tkliwości, taila czas iakiś miejsce pobytu Królewicza, i sama nie chciała powracać, i syna skłonić pragnęła: by na proźby poddanych, nie dość uległych wprzód, okazał się nie ubлагanym. Lecz przeważyły w nim szlachetniejsze uczucia; światły i wspaniałomyślny konieczność poświęcenia się dla kraju uyrzał, błagał matkę, by z nim razem chciała się udać, a kiedy tego wyiechnąć nie mógł, iey błogosławieństwo i część znaczną skarbów przy odieździe swym otrzymał, od Cesarza złożone u niego korony Polskie odzyskał. Przybywającego do kraju witały radosne odgłosy: *A witayże, witay, nasz miły Gospodynie.* (g) Woioowników zgromadził, i stanąwszy na ich czele pomścił się grabieży Czechów, odzyskał Szląsk, opanował Mazowsze, Pomorzan uspokoił, buntowników w kraju poskromił. Wzniósł Kazimierz powagę tronu, koronował się w Gnieźnie, wkrótce potem stolicę w Krakowie założył. Co wyszło z karbów w ściśleyszą wziął

to Pietrze była znana; lubo nie nie przekonywa, ażeby z tego powodu iedynie była zezwolona.

(g) Tak się zaczynały pieśni na cześć iego śpiewane.

ryzę, arcybiskupia i siedm biskupich katedr w znaczney części pozbawione pastérzy, przez niego świątobliwym i zdatnym poruczone mężom, opactwa w Tyńcu i Sieciechowie odnowione, podwyższona i upowszechniona w całym kraju wiara Chrześcianańska. Przez tak piękne czyny pozyskał Kazimierz chlubny odnowiciela Państwa zaszczyt.

Za małżonkę pojął Jarosława Xiążęcia Ruskiego córkę Maryą, u nas pod imieniem Dobrogniewy znaną; ta posagiem swoim skarb Monarszy uszczuplony zamieszanem wewnętrznym, zasilila.

BOLESŁAW II.

Szczodrym i śmiałym nazwany.

od 1058 do 1081 pan. lat 23, żył lat 40.

Siedmnaście lat dopiero liczył Bolesław, gdy na tron wstępował. Obrządek koronacyi odwleczono dla młodości króla; i namaszczenie dopiero w 1077 roku w dzień Bożego narodzenia dopełnione zostało. W pierwiastkach iego rządów przyznawano mu rostopność, męstwo, dbwciw żywy, wspaniałość umysłu, szczodroblliwość hoyną. Te cnoty zyskiwały mu serca, lecz obok

nich była duma i zapalczywość nieublagana. Przemogły wady, skaziły one duszę jego, i były przyczyną: że chlubne z wielu miar panowanie skończył na zbrodniach, na nieszczęściu własném.

W początkach swego władania zwalczył Prusaków, do posłuszeństwa i daniny zmusił. Udaających się pod opiekę jego Xiążąt, błagających pomocy, wsparł szlachetnie; dla Jaromira pochodzącego z krwi panujących biskupstwo w Czechach wymógł, Belę na Węgierskim, Izaslawa po dwakroć na Kiiowskim osadził tronie, kręś Chrobrego odnowił, dla Polski Wołyń i Ruś Czerwoną odzyskał. Wyprawy te dłuższego zatrzymania rycerstwa w służbie wojskowej wymagały; to zdawało się uciążliwem. Chcąc utrzymać swe zdobycze lat kilka przebywał w Kiiowie, wśród zamożnego grodu nieczynny zwycięzca oddał się zbytkom i rozpuście; za jego przykładem poszli woyskowi, i wewnątrz kraju powstały równie bezprawia. Stęsknieni do oyczystych siedlisk mężowie, to z powodu złych wiadomości odbieranych ciągle z swej ziemi, to z obawy i niespokojności saméj, nie mogąc otrzymać zezwolenia Monarchy, stanowiska swe opuszczali skrycie. Zmnieyszały się coraz bardziej hufce Polaków, i Bolesław sam nareście wracać

był przymuszony. Utratą życia, zaborem majątków karał zbiegów, nie zważając na pobudki, które ich do tego zmusiły; karał nielitościwie i samowolnie wewnątrz kraju popełniane wykroczenia; z siebie nie dając wzoru cnotliwego życia, puścił się na wszelkie rozpusty, lud uciskał, gnębił, prześladował. Gdy nie śmieli inni, gromił go o to S. Stanisław biskup Krakowski; taką ku niemu król porywczy uniósł się zapalczywością, że odprawiającego mszę S. w kościele na Skalce własną zamordował ręką. (h) Poprzednich czynów jego chwalebnych zatarty pamięć następne surowe lub naganne postępowania; te oburzyły wszystkich. Powszechną dla siebie widząc niechęć i wzgardę, zawarte przed sobą świątynie Pańskie, schronił się do Węgier, (1080 roku) i tam podług wszelkiego podobieństwa życia dokonał. (i)

Na wspomnienie zasługuie w tak smutnych czasach Małgorzata, żona Mikołaja z domu Strzemieńców dziedzica na Zembocinie, która w téj wiosce bliskiej Proszowic w Woiewództwie Krakowskiem wraz z dwiema siostrami zamknęła się

(h) Roku 1078 d. 8 Maja.

(i) Zdaniem pisarzy niektórych w Ossyaku klasztorze Karyntyi pokutował za swe grzechy; tam i grobowiec jego przedtem okazywano. Dowiedli późniejsi, że twierdzenie to było mylném.

nie nie umiemy

na wieży kościelney. Tam dodawali im żywności domownicy wierni, tam przetrwały chwile zaburzeń i bezprawiów, aż pokąd nie powrócił z królem iey małżonek, i godni siostr iey młodzieńce.

WŁADYSŁAW HERMAN

Brat Bolesława śmiałego

od 1081 do 1102. pan. lat 21, żył 59.

Władysław Herman do rządów wezwany, chociaż od sąsiadów równie iak iego następcą królem był nazywany, zaniechał obrządku koronacyi i sam tego tytułu nie używał. Słaby to i niedołężny Xiążę, obowiązał się Czechom płacić daninę; od téj hańby przecież uwolniła Polskę waleczność młodego królewicza Bolesława nazywanego Krzywoustym. Zwyciężono Pomorzanów i Prusaków; nie panujący wszakże na czele woysk stawał, lecz Sieciech wojewoda Krakowski. Ten wódz wielkiej nad umysłem Hermana przewagi nabył, to zniechęciło nie tylko obywateli, ale i synów królewskich Bolesława i Zbigniewa i przymusiło panującego, ażeby go usunął. Za tego Monarchy wszczęły się krucjaty, czyli wojny o odzyskanie ziemi S. Dążące tam rycerstwo gnębiło żydów, wygnani z swych sie-

disk pierwszy raz zjawili się w Polsce. Umierając Herman Bolesławowi kray cały porucił, dla Zbigniewa wskazał w Mazowszu dzielnicę. Pochowany w Płocku równie iak następca iego.

BOLESŁAW KRZYWOUSTY

Syn Hermana

od 1102 do 1139 pan. lat 37, żył 54.

Wiarołomny Zbigniew ciągle knujący zdrady, większej potęgi brata zazdrosny podburzał nań ustawicznie i Czechów i Pomorzanów, ztąd do walki z nim i iego sprzymierzeńcami przychodziło nieraz; zwyciężony, wygnany z kraju, kiedy mimo liczne przebaczenia, podstępów czynić i zaburzeń wzniecać nie zaniechał, z rozkazu Bolesława zabity. Żałował iednak panujący tego uniesienia, zawsze mu krew przelana była obecną i liczne odbywał pokuty, by ten grzech zmazał.

I z Cesarzem Henrykiem V. oprócz powyższych nieprzyjaciół uporczywe były zatargi. Wymagał on haraczu, a władca Polski wyrzekł te pamiętne słowa. „*Nic mnie nie przymusi, abym w najmniejszym groszu miał zostać dannikiem obcego Monarchy: wolę bowiem cały kray wojną utracić, niżli go w pokoju, a niestawie dzierżyć.*” Liczne z tego powodu na wzajem były poselstwa.

Jan hrabia z Góry gdy przekładał Cesarzowi domagań się jego niesłuszność, w skarbach swych zadufany mocarz okazując ie przed posłem Bolesława rzecze: „*to uiarzmi Polaków.*” Szlachetną dumę, sprawiedliwą pogardę źle używać mianych bogactw okazał poseł, zdity z palca do skrzyni rzucając pierścień, i to powiedział: „*złoto niech się tączy z złotem, dla wolnych żelaza dosyć.*” Nie korzystał z przestrogi Henryk, podziękował jeszcze dawcy upragnionego kruścu. (k) Wszczęła się wojna straszliwém Głogowy oblężeniem pamiętna i klęską Niemców pod Wrocławiem, przez bitwę podług iednych, przez pomorek wedle drugich poniesioną. Stanowisko na którem 40000 woioowników nieprzyjacielskich poległo i zwierząt stawało się pastwą, dotąd *psiem polem* nazwane. Skończyły się te zatargi przy mierzem w Bambergu zawartém, i wydaniem Krystyny siostry Cesarskiej za Władysława królewicza.

W woynach z Pomorzanami Monarcha sam był w niebezpieczeństwie, ocaliło go męstwo Skarbimierza wojewody Krakowskiego i nieustraszonosć własna. Prowincyą tę podbił zupełnie Krzywousty i do wiary Chrześcijańskiej przywiódł,

(k) Ztąd powstał herb Skarbków, nazwany Habdank.

za Odrę nawet postąpił, Rugią zholdował, i na innych ludach tamecznych ważne poczynił zdobycia.

Wspierając Borysa o tron Węgierski zabiegi, przez zdradę posilkuiących go Xiążąt Ruskich, iedyną w swém życiu i tak straszliwą poniósł klęskę, że ledwie sam nie poległ. Płochliwość Wszebora wojewody Krakowskiego ukarał Monarcha (l) Kasztelanom Krakowskim pierwsze nad wojewodami w Senacie dając miejsce.

Medal z wizerunkiem oycy nosił Krzywousty na piersiach, ważniejszego co przedsiębiorac do ust przytykał, i całował mówiąc: „*niech Bóg niedopuszcza, ażebym co niegodnego oycy i dostojenstwa królewskiego uczynił.*” Bogoboyny, łaskawy, mężny, od 9 roku więcej w obozach aniżeli w stolicy przebywając, od najniższych w rycerskiej służbie poczynął stopni, wszelkim bi-
twom obecny i w nich czynny, 47 ich wygrał, iak twierdzą nasi pisarze; w władaniu państwem atoli mniej dzielnym okazał się, a naystraszliwszy cios wielkości i potędze kraiu zadał, na łożu śmiertelném 1139 roku, dzieląc obszerną i silną przedtém Polskę na 4 synów, a tak: *Dołan*

Władysławowi przeznaczył Krakowskie, Sieradzkie, Łęczyckie, Szląsk z Pomorzem, i nay-

(l) Posłał mu pannię w rzeciono, przedziwo i zającą skórę.

wyższe nad bracią zwierzchnictwo, które odtąd zawsze do Krakowa przywiązane.

Bolesławowi udzielił Mazowsze, Kujawy, Dobrzyńską i Chełmińską ziemię.

Mieczysławowi nadał Poznańskie, Gnieźnieńskie i Kaliskie, czyli Wielkopolskę.

Henrykowi na koniec Lubelskie i Sandomirskie województwa, to jest: Małopolskę.

Najmłodszemu Kazimierzowi nie nie zostawił wyraźnie, poruczając go tylko braterskiej opiece. Gdy okazywano ztąd podziwienie, że jeden z synów tak upośledzony, „*czyż nie wiecie*,” odpowiedział, *że i wóz który się na 4 kołach toczy, potrzebuje człowieka, któryby nim kierował.*” Dawał do zrozumienia, że nastąpi chwila, w której Kazimierz całą Monarchią posiedzie.

Powszechnem w tych wiekach było mniemaniem: że prawo natury, że sprawiedliwość sama wymaga, ażeby każde z dzieci panującego miało udział osobny kraju, podobnież iak synowie prywatnych osób dzielą się majątkiem po rodzicach pozostałym; nie dostrzegano, że byt państwa, iego siła i potęga, inney i przeciwny zupełnie wymaga polityki, że cząstkowe ziemie coraz słabsze mi się stają. Pewien rodzaj zwierzchnictwa nadany linii Krakowskiej omamieniem był tylko, którym błąd popełniony usprawiedliwić chciano.

Możnaż się było spodziewać, że młodszej linii członki wiekiem, doświadczeniem znakomite, chociażby i dziecku z odnogi starszey pochodzącemu ulegać zechcą; że w całym plemieniu zgoda panować będzie, iedność widoków, dążność szlachetna. Tworzą się wnet oddzielne, własnego tylko dobra pragnące, nikczemne pomysły; przybywa poradców, ci ośmielają się niecne, lecz dogodne na pozór utrzymywać zdania, ginie władza tronu, ginie duch publiczny i miłość spólney oyczyzny; tworzy się możnowładztwo, prowincjonalizm, osobistość, leie się krew bratnia, uwieczniaią niezgody, — Odtąd ustał w Polsce królewski tytuł, iuż go z słabych Xiążąt żaden przybierać nie śmiał. Polska przedtém zwycięzka, wzrastająca, przez ów podział nieszczęsny rozerwana, osłabiona, dwa wieki ciągle doznawała wewnętrznych niezgod i nieszczęść wszelakich, dał się wnet uczuć wpływ obcych, odpadały prowincye iedna po drugiej, (1) słabość ościennych iedynie uratowała Polskę od ostateczney zagłady. Po długich cierpieniach atoli Przemysław i Łokietek rozerwane cząstki spaić usiłowali, a Polska ziednoczona zakwitła na nowo, i najsławniejszą bytu swojego z blaskiem prze-

(1) Utracony Szląsk, Pomorze i Nowa Marchia brandeburska.

biegała epokę. Uyrzemy to z następnych szczegółowych opisów.

WŁADYSŁAW II.

Xiąże Krakowski.

od 1139 do 1148 pan. lat 9, żył 55.

Krystyna obszerniejszego panowania chciwa, często przemawiała do męża: „*tobie, iako najstarszemu, nad całą Polską, nie zaś nad szczupłą iey częsteczką panować przystoi.*” Za iey namową Władysław wezwawszy na pomoc Rusinów, braci swych właśnie w tenczas w Poznaniu zebranych obległ: mniemając, że równie osoby ich, iak i kraie snadnie zagarnąć potrafi; sam wszakże pokonany do Konrada III Cesarza, którego siostrę miał za sobą, uciekł. Uradowani tem Xiążęta Polscy, za nim wkrótce i żonę jego, dawczynę tey rady wyprawili.

BOLESŁAW KĘDZIERZAWY

Xiąże Mazowiecki.

od 1148 do 1175 pan. lat 25, żył 46.

pochowany w Krakowie.

Jemu odtąd, iako starszemu z obecnego w kraju rodzeństwa, należały rządy; on i Krakowski

wydział ogarnął. Cesarze usiłowali przywrócić Władysława, a gdy ten umarł, obstawali za potomstwem, nie dopięli tego wszakże, i tylko Szląsk z Marchią i Luzacyą dla osierociałych pozyskali. Od nich powstała linia Piastów Szląska, ta czas iakiś łącznie działająca z Polską, odpadła następnie (m) poddając się Czechom.

Nastąpiła za tego panowania z Prusakami walka, by ich w posłuszeństwie utrzymać; szczęśliwa z początku, niepomyślna w powtórney wyprawie. Na błota wprowadzone hufce naszych musiały uchodzić. Uratować się nie zdołał z innymi Henryk Xiąże Lubelski, syn Bolesława Krzywoustego, który świeżo z wyprawy do ziemi S. powrócił; tam wslawiony, tu poległ. (n) Kazimierz iako najmłodszy częśćkę iego odziedziczył.

(m) Poddawali się w 1289, a ostatecznie w 1322 i 1327.

(n) Bronił go w tém niebezpieczeństwie orszak mężnych, kochających swego wodza, a szczególnie Mirosław rycerz; kiedy Xiąże poległ, zwłoki iego przynajmniej chciał unieść, nie mogąc i tego dokazać, sam przy nich ostatnią krwi kroplę wysączył. Uwiecznił Bolesław Kędzierzawy pamiątkę tak pięknego czynu, herb przyiaciel iego potomstwu nadając.

MIECZYŚLAW III.

Xiąże Wielkopolski

po raz pierwszy od 1174 do 1177 pan. 3 lata.

Starym nie tak dla wieku, iak dla powagi którą przybierał, nazwany; po zgaśnięciu braci objął Krakowską ziemię i Mazowsze, oraz naczelnicze rządy: wszakże gdy lud uciemniał, a w sądownictwie kosztownych na zysk swój wymagał grzywien, znienawidzony i wygnany, a brat najmłodszy do stępu kraiowego przywołanym został.

KAZIMIERZ SPRAWIEDLIWY

Xiąże Małopolski.

od 1177 do 1194 pan. lat 17, 57 lat 46.

pochowany w Krakowie.

Niechętnie przyjmował władzę Kazimierz widząc ją z prawa należącą bratu, i długo się żądaniom wzywających go opierał; lecz kiedy tego dobro kraiu wymagało, i usilnym prośbom podanych odmówić nie mógł, na uszczęśliwienie ludu całego, na urządzenie kraiu pilną zwrócił uwagę. Nastąpił zjazd czyli synod w Łęczycy (1180) tam duchowieństwo, urzędnicy i Monarcha w spólnie rozważonych uchwałach zapewnili,

komu po śmierci duchownych pozostały majątek prawnie ma się dostać, przecinaiać samowolną iak się zagęściło, onego grabież. Własność kmiołków zabezpieczona równie; zachowani od możniejszych ucisku. Zatwierdził tego zjazdu ustawy Alexander III. papież, i najmłodszy linii Piastów prawo dziedziczenia Monarchii nadał; przytém prawie z malém tylko wyłączeniem utrzymała się ta odnoga, aż do czasów Kazimierza W., Szląska iuż nigdy, Wielkopolska od Miecysława III. idąca, rzadko kiedy tron osiągnąć mogła. Duchowieństwo wyraźny wpływ do prawodawstwa pozyskało, ustala się rada przy boku monarszym, czyli senat, z duchownych i świeckich złożony.

Wypadło Kazimierzowi o Ruś toczyć walkę, w tej Włodzimirskie, Halickie i Przemyskie Xięstwa nabył. Z oddalenia się jego korzystać nie omieszkał chciwy panowania Miecysława, ubiegł stolicę, (1190) za powrotem atoli zwyciężkich brata swojego hufców ustąpić, i na Wielkopolskiem Xięstwie poprzestać był zniewolony. Przywiódł ieszcze Kazimierz do skutku odgraniczenie się z Węgrami i postanowiono (1193): że Karpackie góry obu państw przedział zakreślać mają. Ukorzył Prusaków, Jadzwingów na Podlasiu osiadłych od grabieży powściągnął. Dla cnót,

slusznosci w zdaniach i czynach, mądrych ustaw i ścieśnienia nadużyć sądownictwa, sprawiedliwym Kazimierz nazwany. Umarł nagle, a poddani żalowali go powszechnie.

W tych czasach żył Mateusz, herbu Cholewa, i Wincenty syn Kadłubka, naydawnieysi po Galu, za Krzywoustego istniejącym, dzieiów polskich pisarze.

**LESZEK BIAŁY, MIECZYŚLAW STARY i
WŁADYSŁAW LASKONOGI SYN JEGO.**

od 1194 do 1207 lat 13.

Syn Kazimierza sprawiedliwego Leszek, od iasných włosów białym nazwany, rząd państwa uzyskał. Że był małoletnim, Helenie matce jego powierzona tymczasowa władza, za opiekunów dodano Pełkę biskupa Krakowskiego, jego brata Mikołaja teyże ziemi i Goworka Sandomirskiego wojewodów. Niespokoiny Mieczysław znowu się wdzierał do stolicy, nad Mozgawą rzeczką o 7 mil od Krakowa pobity i raniony, (1196 roku) schronić się musiał. Czego nie dopiął siłą, podeysciem starał się osiągnąć. Matkę Leszka tak uiąć zdołał obietnicami, że mu dobrowolnie ustąpiła tronu. Nie dopełnił wszelako swych przyrzeczeń i Leszek znowu przywołanym

został. Jeszcze raz przecie usprawiedliwić się i łatwowierną Helenę usidlić potrafił, nie długo iednakże cieszył się trzykroć pozyskiwaném berłem; rozstał się z tym światem, a Leszka do rządów zaproszono. Nowe iednak wszczęły się niesnaski. Wyż rzeczony wojewoda Krakowski, Sandomirskiemu był niechętny, na radach Goworka więcey polegała matka panującego i syn szlachetną duszę wiernego radcy poznawszy, do niego naymocniey się przywiązał. Niechętni wymagali, by wojewoda Sandomirski od dworu był usunięty i z kraiu wywołany, pod tym iedynie warunkiem Leszkowi rządu państwa pozwalając obiać. Cnotliwy Goworek przystawał, i sam o to dla zachowania spokoyności w kraiu, i dobrą Monarszey rodziny błagał; lecz wspaniałomyślny Leszek wolał zrzec się berła, iak odstąpić prawego męża, wiernego przyjaciela i niesłuszném uledz żądaniom. Odpycha dobrowolnie naywyższą władzę, zezwala, ażeby ta synowi Mieczysławowi, dla nóg cienkich Władysławem laskonogim przezwanemu, była powierzona. Wszakże gdy spokoynie w udziale swym przebywał, a zszczępleyszymi siłami pod Zawichostem (o) nad Haliżanami świetne odniósł zwycięstwo, gdzie Ro-

(o) W województwie i powiecie Sandomirskim.

man Xiążę i wódz nieprzyjacielski poległ, a przez śmierć Mikołaja nayzaciętsza przeciwność dla Goworka usunięta była, Leszek iednomyslnie za przyzwoleniem samego Władysława i przeysciem na udział Wielkopolski, do stęru rządu powołany.

LESZEK BIAŁY POWTÓRE

od 1207 do 1227 pan. lat 20, żył 40.

w Krakowie spoczywa.

Chcąc ugruntować pokóy w kraiu, zwłaszcza na Rusi, wydał Leszek małoletnią ieszcze córkę Salomeę za Kolomana syna Jędrzeia króla Węgierskiego, i pozwolił, ażeby Koloman wraz z żoną na królestwo Halickie był koronowany; wypędzeni wszakże z swéy stolicy, i tą razą panowanie Węgrów w Haliczu ustało.

Mazowska i Kuiaw odstąpił Leszek bratu swemu Konradowi, ten od pogranicznych Prusaków ustawiczne cierpiąc naiazdy, w 1225 wezwał Krzyżaków, (p) nadał im ziemię Chelmińską; (1228) ci z czasem zawoiowali Prussy, i dobroczyńcom swoim nie raz stali się uciążliwymi. Nieco pierwiéy Albert Rygski arcybiskup, by wiarę S. rozkrzewił na półnoey, Inflantezyków

(p) Zakon rycerski z Niemców złożony, który powstał w czasie krucyat.

ukorzył snadniey, tworzy kawalerów młeczowych i część posiadłości swych im udziela. Jedni i drudzy Litwie i Polsce nie mało przynieśli niepokoiów.

Nadwiślańska tylko, czyli Gdańska Pomerania, zostawała iuż przy nas; rządy iey Leszek Świętopelkowi powierzył. Udzielności zapragnął dumny urzędnik, daniny Monarsze swemu odnawia. Ziazd w Gąsawie (r) miał uśmierzyć te zatargi; lecz wiarołomny Świętopelk wpada tam niespodzianie, zabija Leszka i Pomorskim się Xiążęciem ogłasza.

BOLESŁAW V. WSTYDLIWY

spadły nań rządy w 1227, zostawał w opiece do 1241, um. 1279, pan. lat 52, żył 58.

leży w Krakowie.

Sześć lat miał Bolesław, kiedy nań po oycu spadały rządy. Kłótnie o opiekę między Konradem Xięciem Mazowieckim i Henrykiem brodatym Xiążęciem Wrocławskim, wielu niespokojności stawały się przyczyną. Wydzielali ją sobie na wzajem; Monarcha prawy iakby w niewoli, kray był w ucisku.

(r) Gąsawa miasteczko w Kuiawach, dziś Bygdoskiem.

Do tych nieszczęść sroższe przyłączyć się miały. Tatarzy znaczną część Azji zawojuawszy, i w te strony chciwe mordów i grabieży zwrócili oko. Batukan wnuk Gengiskana zniósł osłabioną Rusinów potęgę, wtargnął do Węgier, a Baydara wysłał do Polski 1240 roku. Polacy bronili się u Turska, (s) pod Chmielnikiem, koło Szydłowa pobici, i kraj cały przez naieźdników mieczem i ogniem spustoszony został. Uchodzący do Węgier Bolesław, wśród gór Karpackich spotyka się z królem tamecznym Stefanem, i tego bowiem kraina od dziczy tatarskiej napadniona równie, on ją podobnie jak Bolesław opuszczał. Oba Monarchowie chronią się do Morawy, a państwa ich na najstraszliwsze klęski wystawione. Ileż to w ten czas padło ofiar? ile nieszczęść doznanych? ilu ieńców uprowadzonych? W perzynę obróciwszy Polskę, zabiegli Tatarzy do Szląska; pod Lignicą Xiążąt tamecznych i Polaków szukających przytulku, poważyły opierać się im hufce. Przybył i mistrz Krzyżacki Pompo z swém rycerstwem, cudów waleczności dokazywane; wsławił się tu Sulisław hrabia z Ruszczy i wielu innych, lecz jeszcze raz uledez przyszło. Henryk pobożny Xiąże Wrocławski i mistrz Krzy-

(s) Tursko w Sandomierskiem, w powiecie Staszowskim, blisko Połańca.

żaków zabity; tyle przecież dowiedziano, że Tatarzy posunąć się dalej nie śmieli. Wszakże we 20 lat potem i później nie raz odnawiali swe najeźdy, swe spustoszenia.

W oddaleniu panującego, to syn starszy poległego u Lignicy Bolesław łysy, to Konrad Xiąże Mazowiecki nad Polską przywłaszczając sobie rzędy; ostatniego tak były uciążliwe, że Polacy Bolesława przywołali.

Ruś, Litwa pod przewodnictwem Mindowczyli Mendoga, i Jadzwingi, iak gdyby na spełnienie miary nieszczęść kraiovych, łącznemi zabiegami niszczyły Polskę. Odparto ich, a na podburzających wszelkie najeźdy Jadzwingów i dzikiego ich wodza Komata w 1264 okrutna przedsięwzięta wojna, wojna zupełnego zniszczenia. Całkiem ten lud srogi i straszliwy wycięto, a słaba niedobitków reszta uchodząc z oyczystych siedlisk, to się w Litwinów przeistaczała, to w poddanych Krzyżackich. Podlasie, którego cała ludność w ten czas zniknęła, pomalu osadami Polskimi i Mazowieckimi napelniać się zaczyna.

W tych nieszczęśliwych czasach; iakież pocieszaające wystawić można rysy? Oto wspomnieć należy, że ten Monarcha był bogobojny i skromny, co mógł, dla dobra kraju działał. Wyniszczoną z mieszkańców ziemię Polską za tego sta-

raniem osiadać poczęli przychodnie z Niemiec, dla ściągnięcia ich, dozwolano im przynosić z sobą prawo magdeburskie, do którego nawykli, i tęp się rządzić iedynie: odtąd powstawał handel i rękodziela. Pierwsza życia potrzeba sól, staraniem królowey w nieprzebranych dotąd kopalniach Bochnii (t) i Wieliczki, przez sprowadzonych z Węgier zdatnych górników obficiey i z nieocenioną dla kraiu korzyścią zaczęły być dobywane. (u)

Umarł nakoniec Bolesław, tylu nieszczęść kraiu, tylu klęsk nieczynny świadek; bezdzietny synowca swego Leszka czarnego na tron powołał. Małżonka iego S. Kunegunda, resztę życia przepędziła wstarym Sączu w klasztorze Franciszkanek, Klaryskami zwanych wzbogaciwszy ie 30 wsi i miasta nadaniem. Dla swey pobożności i przykładnego życia w poczet świętych policzona.

(t) W 1251, a w Wieliczce w rok potem.

(u) Dawni dzieiopisowie przyznawali odkrycie tych kopalni Królowey w cudowny sposób, okazały się niezaprzeczone dowody bytu ich w dawniejszych czasach; lepsze urządzenie i obfitsze wydobywanie soli, nie małą dla niey zaletą.

LESZEK II. CZARNYM ZWANY

od 1279 do 1289 pan. lat 10, 27 38.

pochowany w Krakowie.

Też same klęski co i wprzódoy kray nasz trapiły, niezgoda wewnętrzna i napaść obca. Otron z Konradem II. Xięciem Mazowieckim ciągle trwały zapasy. Krakowianom podobał się Leszek, i obcych tam osiadłych do siebie przywiązał, zbliżając się do nich stroiem; bronili też dzielnie iego stolicy. Litwa ponowila grabieże (w 1282) i Tatarzy swe spustoszenia. (w 1287) Walczył Leszek z Businami, nie zapewniwszy nikomu tronu, życia dokonał.

PRZEMYSŁAW

i spółubiegający się z nim o berło

od 1289 do 1295.

Przemysława zwłoki w Poznaniu złożone.

Wielu było ubiegających się o naywyższą władzę. Miał do niey prawa Łokietek brat Leszka czarnego, który Kuiawy i Sieradz posiadał; lecz biskup Krakowski z innemi skłaniał się raczey do Bolesława Xiążęcia na Płocku, mieszczenie Krakowsey powoływali Henryka Probusa Xiążęcia Wrocławskiego, a żona po Leszku czarnym

mniemane swe prawa do tronu na Wacława króla Czeskiego przelewała.

Z pomiędzy wszystkich utrzymał się Henryk, rok cały rządził państwem, umierając Xięstwo Krakowskie dziedzictwem Przemysławowi Poznaniowskiemu odkazał. Tu znowu pomiędzy trzema: Wacławem, Łokietkiem i Przemysławem, silne były zabiegi. Trzy lata trwały ich zatargi, a skutki zgubne ztąd wynikające, przekonywały coraz bardziej o potrzebie iednoczenia rozerwanych części kraiu. Wzrastało światło, w drobniejszych nawet cząstkach trwał przecieź ogólny charakter narodowy; a iedność hierarchii kościelney, (wszyscy albowiem biskupi ulegali Gnieźnieńskiemu arcybiskupowi) tym więcej skłaniała do iedności w rządzie cywilnym. Przemysław spadkiem Pomorza Gdańskiego po Mezwiniu rozszerzywszy swe posiadłości, pierwszy krok do ziednoczenia i nadania tęgości rządowi uczynił, przybierając dostojność królewską, i koronując się wraz z drugą swą żoną Ryxą 1295 d. 26 czerwca. (w) Ożywił on szlachetność wzmagających się uczuć, w tym celu przybrał i pieczęć maiestatyczną, na której osoba Monarsza z napisem łacińskim: *pieczęć Przemysła-*

(w) W 218 lat po utraceniu tego tytułu przez Bolesława śmiałego.

wa Króla Polaków, z drugiey orzeł i te słowa: przywrócił im zwyczajnie ich znaki.

Wzrastająca atoli potęga w niecnym wzbudza zawiść, ta do zbrodni ośmiela. W 7 miesięcy panowania swego, Przemysław w Rogoźnie (1296) przez Ottona i Jana margrabiów brandeburskich, przerażonych zwiększeniem się iego mocy, zabity. (x)

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK

po raz pierwszy

od 1296 do 1300, lat 4.

Dla niskiego wzrostu Łokietkiem nazwany. Monarchą go swoim widziały kraie od uścia Persanty i Wisły, aż do gór Karpackich; ale że upoiony wielkością nieczynne trawił życie, lud uciemięzał, rozpusty woyska nieposkramiał, przywłaszczeń iakie ustawicznie margrabiowie Brandeburscy i Xiążęta Pomorscy czynili nie powściągał, i uprawniał ie poniekąd swoim zezwoleniem, znienawidzony, do opuszczenia stęru rządu zmuszonym został.

(x) Rogoźno miasteczko w Poznaniowskiem między Wartą i Notecią.

Rogoźno miasteczko w Poznaniowskiem między Wartą i Notecią.

WACŁAW KRÓL CZESKI I POLSKI

od 1500 do 1505 lat 5 pan.

spoczywa w Pradze.

Dla umocnienia praw swoich pojął on Rykę Przemysława córkę i koronował się królem. Surowiey nieco panował, lecz sprawiedliwie; na Rusinach odzyskał Lublin, kray zasilił wprowadzeniem groszy Czeskich bitych w Pradze, które odtąd bieg powszechny otrzymały w Polsce i na kopy były liczone.

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK POWTÓRE

od 1506 do 1535 pan. lat 27, żył lat 75.

pochowany w Krakowie, gdzie odtąd był grób Królów Polskich.

Im więcej panowanie iakie do przyszłych losów Polski wpływać mogło, tym więcej zajmować nas powinno; takiem właśnie były rządy Łokietka i syna iego. Trzy lata za czasów Wacława tułał się on za granicą, szukając dla siebie wsparcia i pomocy, śmierć poprzednika ułatwiła mu drogę do odzyskiwania tronu, ocalenia oyczyny, mimo sprzysiężenia się na iey zgubę. Przeciwności były dla niego nauką, z której korzystał. Okazywał narodowi niebezpieczne iego

położenie, wznosił ducha, rozszerzał światło, niezgody uśmierzał, zdrady karał, piękne czyny nagradzał. Nie wszyscy mu iednak byli życzliwi; Wielkopolanie wzywali do rządów Henryka Xiążęcia Szląskiego na Głogowie, i po iego śmierci niebyli spokojni, inni zwracali się ku Bolesławowi Xiążęciu Opolskiemu. Koronował się Łokietek 1519 roku dnia 20 stycznia w Krakowie (y). Obrażeni tém Xiążęta Szląscy poddaia się ostatecznie Czechom w 1522 i 1527. Mazowieccy równie za ich przykładem idą, i z Krzyżakami się wiążą.

Zewnątrz wszystko na zagładę Polski zdawało się powstawać. W Pomeranii wszczęły się rozruchy, margrabiowie brandeburscy na Gdańsk i Kaszuby czyhali. Wezwano Krzyżaków, ci opanowali to miasto handlowe i zatrzymali ie dla siebie, a zniosłszy się z nieprzyjaciółmi, z którymi walczyć mieli, dzielą się Pomorzem, u Xiążąt Kuiawskich wyludzaia ziemię Michałowską. Żali się 1517 roku Łokietek przed Janem XXII. papieżem o te zabory, ten ie wrócić rozkazuje; nie słuchaia Krzyżacy i chociaż na nich rzucano klątwy: *oni bez wstydu i cnoty*, iak mówi Ło-

(y) Insignia i korony za Łokietka przeniesione z Gniezna do Krakowa; to miejsce odtąd na koronacyą królów przeznaczone.

kietek, *nie dbaia o cześć ludzką, ani o boiaźń Bożą.*

Obszerne już wtenczas Krzyżaków było panowanie, część Pomorza i Prussy posiadali, a kawalerowie mieczowi Kurlandya i większą połowę Inflant; wdzierali się oni do Żmudzi, wzbogacał ich handel, zwłaszcza morski. Za nimi obstawali margrabiowie brandeburscy, król Czeski syn Wacława roszczący sobie prawa do Polski; liczni z Niemiec przybywali posilkowi, na pogan iakoby wzywani. Gdzież miał pomocy szukać Łokietek? oto ku Litwie ościenney zwraca oczy. Litwa wprzód nieznana, potem nieprzyjazna Polsce, teraz wsparciem iey być miała i związkiem tym wzrastać sama. Gedymin panował nad tém Xięstwem, zmienił dawną politykę odosobnienia się od innych mocarstw, i w rzędzie krajów Europejskich chciał stanąć. Sprzyiał Chrześcijaństwu, stawiać kościoły, opowiadać wiarę dozwolił, i sam ku niej nie okazywał wstrętu, znosił się z papieżem, za przyjęcie religii chcąc pomocy przeciw Krzyżakom i Niemcom, później wszakże te układy zerwane. Litwa i Żmudź właściwém iego była dziedzictwem; że Xiążęta Ruscy byli rozdrobnieni i słabi, dali mu tém samém sposobność, to orężem, to umowami, zagarnąć pod swą władzę Pińsk,

Witebsk, Połock, Mińsk, Wołyń i Kiiow, a nawet Pskow i Nowogrod. Zwierzchnim swym panem uznał go równie biskup miasta Rygi; a tak Gedymin wyrzał się Wielkim Xiążęciem, czy królem, Rusi i Litwy.

Wspólny nieprzyjaciół, wzajemna potrzeba, zbliżyły do siebie tych Monarchów, spoili ich ścisły związek ślubny Anny Aldony córki W. Xiążęcia z młodym Królewiczem Polskim; z nią przybyło 24000 ieniców różnemi czasy zagarnionych w Polszcze, którym z tego powodu dano swobodę. (z) Powstała woyna; z iedney strony Krzyżacy i mieczowi, Mazury, Brandeburczycy, Czechy i posilki z całych Niemiec: z drugiej Gedymin tylko i Łokietek, na czele swych poddanych. Spalone Wilno, wzięta Ryga, a w Polszcze Dobrzyń i Kuiawy. Zdrada Szamotulskiego pomnaża klęski, lecz postrzega się w błędzie, i do wielkiego pod Płowcami (a) zwycięstwa 1331 roku, królowi swemu dopomaga; tam potęga Krzyżaków pierwszy raz silniey nadwierzona została. Dłużey trwały zapasy tego zakonu z Litwą; wśród nich pod Wieloną po śmierci

(z) To była chwila, w której Łokietek order orła białego (1325) postanowił; następnie poszło to, w zaniedbanie, i dopiero przez Augusta II. w Tykocinie 1705 ten order wskrzeszony.

(a) Płowce miasteczko w Kuiawach.

inż Łokietka (około 1340) ginie Xiąże Litewski od ognistey strzelby.

Umierając Łokietek polecał synowi odzyskiwanie orężem na Krzyżakach strat poniesionych. Panowanie iego stanowi przeyscie Polski osłabionej, nierządnej, w podziałach, do kwitnącego następnie stanu. Była to właśnie chwila szczęśliwego przesilenia. Do broni i sprawy publicznej wezwał on cały stan rycerski, w 1331 szlachtę powołując do Chęcin, ażeby iey potrzeby kraiu przelożył i opatrzył ie wspólnie. Miasta przez obcych osiadłe skłonił nieznacznie do zamilowania kraiu, w którym przebywali; we wszystkich mieszkańcach ocucił większą dla powszechnego dobra gorliwość. A tak lubo Polska uważana co do rozległości iak była za Bolesławow, różnemi czasy i wśród samych usiłowań Łokietka tracąc obszerne i zamożne prowincye, do połowy tylko została przywiedziona, mimo to iednak silniejszą okazała się w szczupłych granicach, i inż do coraz wyższej świetności była usposobiona.

KAZIMIERZ WIELKI

od 1333 do 1370. pan. lat 37, żył lat 60.

Kazimierz, dzięki staraniom rodzicielskim, wstępując na tron, uyrzał się moźnym, bogatym, zna-

czącym. Chciał spełnić wolę oycy i życzenie narodu; zważając atoli, że kray dopiero się otrząsał z tyloletnich cierpień, nie śmiał go na nowe klęski wystawiać, widział potrzebę konieczną pokoju, potrzebę uczynienia ofiar nawet. Żeby więc Jana króla Czeskiego skłonił do zrzeczenia się tytułu władcy Polaków, i odiął mu sposobność wzniecania zaburzeń, odstąpił mu Szląsk; od Krzyżaków dobrowolnie pozyskując ziemię Dobrzyńską i Kuiawy, zostawił przy nich Pomorze. Z żalem i niechęcią poniekąd widziano te odstępowania, król w rostopności swej nieodbitemi ie znaydował i spokojność uzyskał, a dobrém uporządkowaniem wzmoł siły państwa.

Nagrodził te straty odzyskaniem Mazowsza i ziemi Wschowskiey, przyłączył do Polski Ruś czerwoną, zagarnął na Litwinach część Wołynia i Podola, to iest: Łucki, Brzeski i Chelmski powiat, wiazd tryumfalny do Krakowa odprawił 1350 roku.

W Litwie panował Olgierd godny potomek Gedymina, a kraie podległe iemu rozciągały się od bałtyckiego do czarnego morza. Wsławił się on zwycięztwy w ustawicznych z ościennemi walkach, Tatarów Przekopskich pokonał, Hanów im nadawał, dla spokrewnionego z sobą Kazimierza powolniejszy układy z nim zawarł.

Kazimierz rostopny i czynny, Polskę uczynił potężną i szczęśliwą, obdarzał ją pokojem, obcych osadników sprowadzał, zdołał stolicę (b) i po całym kraiu wznosił miasta i zamki warowne (c), rozszerzył oświatę, pierwszy zakład Akademii na wzór Paryżkiej, we wsi Bawół, blisko stolicy swej stanowiąc 1364 roku; lotrostwa, niaizdy, samowolność w poszukiwaniu krzywd poskromił, porządek we wszystkiem zaszczerpił. Wzrost pod nim przemysł i handel, ulepszył on sądownictwo, przychodniom z ziem cudzych, którzy magdeburskiem rządili się prawem, przeciął odwolywanie się za granicę, by ich rychley i łagodniey w kraiowce przemienił. Na zieżdzie Wiślickim 1347 ustawy kraiowe zebrał, uporządkował, ogłosił. Królem był chłopków, naylepszym z królów naszych i słusznie wielkim nazwany.

Gospodarny, umiał dochodów swych używać, nie brakło mu w potrzebie, a kiedy tego rzecz wymagała, okazał się hoynym, szlachetnym, wspaniałym. Gdy wnuczkę swę Elżbietę wydał za Karola IV. Cesarza, (1363) który sam

(b) Sukiennice, Zwierzyniec, Łobzow i upiększenia Krakowskiego zamku jego dziełem.

(c) Gruzy świetnych zamków rozrzuconych po całym kraiu przypominają świetne Kazimierza W. panowanie; wtenczas bowiem wzniesione były.

do Krakowa zjechał, obecni byli na zaślubinach w stolicy Polskiej, król Węgierski, Duński, Cypryyski i wielu Xiążąt udzielnych. Tu całą swą świetność mógł okazać, a dobrego króla swobodni poddani wyprzedzali się równie, obiawiając przed całym światem, ile pod takim rządcą byli szczęśliwi. Wierzynek obywatel miasta Krakowa te wszystkie dostoyne osoby zaprosił na ucztę, królowi panu swojemu pierwsze w niey oznaczył mieysce, a Monarchowie obcy ten krok wdzięczności pochwalili. Kosztowne podarki rozdane każdemu na końcu biesiady (d) i dostatków gospodarza i zamożności powszechney były dowodem.

Nie mając potomstwa płci męskiej, na zieżdzie w stolicy 1339 roku usunawszy zniemczących Xiążąt Szląskich i nieprzychylnych władców Mazowsza, siostrzeńca swego Ludwika króla Węgierskiego, Kazimierz za następcę podał, i przyjął go naród. (e)

(d) Wartość tych upominków więcej jak 100,000 dukatów miała wynosić.

(e) Na Kazimierzu W. wygasła męzka linia Piastów, w Xięstwie Mazowieckiem trwała do 1526, na Szląsku do 1675.

LUDWIK KRÓL POLSKI I WĘGIERSKI

Urodził się 1326, wyznaczony królem Polskim w Wyszohradzie 1339, objął rządy w Polsce 1370, umarł w Tyrnawie 1382, żył lat 56½, panował u nas lat 11 miesięcy 10, pochowany w Białogrodzie czyli Weissenburgu.

Ludwik był synem Karola Roberta króla Węgierskiego, pochodzącego od Karola z Andegawii, brata S. Ludwika króla Francyi, matką jego Elżbieta Władysława Łokietka panującego w Polsce córka, i to mu z czasem koronę tej krainy zapewniło. Rządy jego wielki nader wpływ miały na dalsze losy ziemi Polskiej, obszerniejszego więc to panowanie wykładu potrzebuje; nadto, iako Węgierski Monarcha Ludwik sławiony powszechnie, u nas nie okazał się godnym tych zalet, iakaż tej sprzeczności być może przyczyna? znajdziemy ją opisując tego króla czyny i w iednym i w drugim państwie.

Zaraz po wstępie swym na tron Węgierski 1342 roku, przedsięwziął Ludwik wyprawę na Wołoszczyznę, ażeby się pomścił klęski przez oycę swego poniesionej, i tysiącem funtów złota okupić się musiano zwycięzcy. Stefana brata swojego mianował Xiążęciem Siedmiogrodu, Dal-

macyi i Kroacyi; gdy się Dalmacya okazała nieposłuszną, udał się tam z woyskiem, (1345) postąpił aż do morza, i woli jego uległo wszystko. Brat Ludwika Król Neapolitański Andrzej od spiskowych był zamordowany, padało nawet podeyrzenie na żonę jego Joannę, że ta zbrodnią dopełniona za iey wiedzą i zezwoleniem; pomścić się o to Król Węgierski poczytywał swoją powinnością. Staie we Włoszech na czele swych hufców 1347 roku. Czarne były chorągwie jego pulkow, na nich obraz króla, któremu życie oddięto; zapowiadały one Ludwika zamiar. Królowa do ucieczki zmuszona, otwiera mu bramy Neapol, wchodzi do zamku Ludwik wspaniałym hełmie, zmienia urzędników, swoich stanowi, kray cały obeymuje, występnych karze, innych do Węgier odsyła, dokąd po 4 miesiącach i sam wraca. Oddalonego widząc przybywa do Neapolu Joanna z mężem swym Ludwikiem z Tarentu, i załogi Węgierskie zewsząd wyoiśnięte zostały. Nie mogło to uysć bezkarnie, w 10,000 iazdy i piechoty wylądował Ludwik 1350 roku, wszędzie mu się poddawano. U bram stolicy za staraniem Legatów Papieskich nastąpił rozeym, a później w Węgrzech stały pokóy, mocą którego: gdy go upewniono, że Joanna śmierci Andrzeia pierwszego męża swojego nie

iest winną, panować iey dozwolił, osadzonych w Wyszohradzie Neapolitańczyków oswobodził, i nie przyjął za kosza wojenne przysądzonych mu 300,000 dukatów, sprawiedliwości bowiem tylko i przestępnych ukarania szukał, nie zysków i łupiestwa. — Serwią i Bułgaryą opanował Ludwik w 1359, lecz później odciął ie Węgrom Turcy. — Wenecyanie zagarnęli niektóre ziemie w Dalmacyi do Węgier należące, zwrotu ich domagał się Ludwik, ale zaufani w potężną flotę, wspólnego działania zawarli umowy z niektórymi panami i Dalmackimi grody, z Banem władającym w Bosnii i królem Rascyi, a posiadłości swoje we Włoszech poczytuiać zbyt odległemi, przez Alpy i rzeki bystre zasłanionemi, pogardzać zdawali się dumni Wenetowie blahym nieprzyjacielem, nie zwracali mu Zary, ani Istrii. Przysposobiwszy co było potrzebném, udał Ludwik że do Rascyi zmierza, a wkroczył do Dalmacyi, (1356) tam wodzom swoim poruczył zdobywanie miast, sam z głównym oddziałem wtargnął przez Istrią do Friolu, zajął Padwę, rozszerzył się w wyższych Włoszech. Przedłużała się wojna i w następnym roku, Zara, inne miasta i wyspy przez Węgrów opanowane, Jan Delfino z odsieczą przybyły klęskę poniósł, i do cofnięcia się zmuszonym został a Wenecyanie przy-

mierzem zawartém posiadłości Dalmackich rzec się musieli. W 1372 powtórna z temiż nieprzyjaciół nastąpiła wojna, i wielkie zwycięstwo nad Giustynianim odniesione, wszakże w następnym roku zgodę uczyniono. Trzeci raz jeszcze walka się zerwała w 1379, z powodu wzbrania-
nego przez Wenecyanów handlu morskiego Dalmatczykom iego poddanym; wezwał Ludwik sprzymierzeńców swoich, posłał do Włoch bitych Węgrów mnogie pulki, i powierzył Karolowi Durazzo, czyli hrabiemu Dyrrachium. Wkrótce do tego stopnia znęcano hardych przedtem nieprzyjaciół, że oświadczyli się przyjąć pokóy, iaki im tylko przez ich zwycięzcę ofiarowany będzie. Upoiony swém powodzeniem chciał Ludwik, ażeby Węgierska chorągiew na placu S. Marka powiewała w Wenecyi, ażeby władców tamecznych potwierdzał, coroczną iako zwierzchnik i opiekun odbierał daninę, a Wenecyanie by się zrzekli nad morzem Adryatyckim panowania. Byłby swego dopiął, gdy atoli Durazzo więcej się okazał zaiętym chęcią opanowania dla siebie na mocy zezwolenia Ludwika i iego wojskiem królestwa Neapolitańskiego, iak popierania dzielnie rozpoczęty z Wenetami wojny, stolica ta od zupełnego może wtenczas upadku zdołała się uratować, zawierając wszakże po-

kóy Rzeczpospolita 1381, zezwoliła corocznie Ludwikowi 7000 dukatow opłacać, zwróciła Kataro, a okręty iey przy brzegach Dalmackich bez królewskiego zezwolenia okazywać się nie miały. Tak więc w pośród Węgrów Ludwik śmiałym, doświadczonym i szczęśliwym okazał się woiownikiem, dobrym królem, a nadto mężem wspaniałomyślnym i ludzkim. Sam się rzucił, dworzanina tonącego ratować, który z woli Monarszey nurt rzeki chciał zgłębić; w czasie szturmu pierwszy na drabiny wdzierał się, mówiąc: *że w pośród swoich nie zna niebezpieczeństwa, a woiownikom przykładem być powinien.* (a)

Obaczmy teraz jakim okazał się w Polsce. Wielu znaydowało się Xiążąt, którzy bliższe od Ludwika do tronu Polskiego mieli prawa, takimi byli: Kazimierz Szczeciński wnuk zmarłego Monarchy, Władysław Gniewkowski, a nawet Mazowiecki Ziemowit, teyże dzielnicy Piastowey odnoga, nie licząc Kazimierza W. dwóch córek, ieśli pleć niewieścia berła dzwigać nie była mocną; lecz Xiążąt Szląskich naród uchylił od suk-

(a) Pietro Giannone dell'istoria civile del regno di Napoli, in Napoli 1723 in 4to tom 3 str. 229 — 234. Ludewig Albrecht Gerhardi húngarische Geschichte in der allgemeinen Weltgeschichte Leipzig 1778 in 8vo Tom 13 — 1.

CESSYI, że przeistoczywszy się w Niemcy, byli raczey nieprzyjaciolmi Polski, nie synami iey prawymi; Gniewkowski został mnichem, a Mazowiecki nie od wszystkich był lubiony; prze-mogli więc łatwo ci, którzy stosownie do umów dawnych i po śmierci Kazimierza W. za Ludwikiem obstawali. Gdzie krąg bez Pana, tam sąsiad śmieley uderza; wkrótce uyrzano Brandeburczyków na ziemię Santocką czyniących napady, Litwini zamek Włodzimirski opanowali, a pustosząc Lubelską i Sandomirską ziemię, aż do zamożnego na Łysej górze dostali się klasztoru; Ziemowit przywłaszczył sobie zamki poblizsze, iako to: Płock, Rawę, Sochaczew, Gostyn i Wyszogrod. Wprawdzie Ludwik wysłał matkę do Krakowa, by trudniejszym zabiegała okolicznościami, sam wszakże pozostał w Węgrzech, i dopiero usilnemi proźby znakomitych posłów zniewolony przybył, nie tyle żeby potrzebom kraiu zaradził, iak żeby namaszczony i Polską ozdobił koroną, w całym okazał się blasku i maiestacie. Nowe coraz powstawały niebezpieczeństwa; Pomorezyk testamentem Kazimierza W. nie wiadomo czy prawdziwym, ziemię Sieradzką, Łęczycką, Dobrzyńską, i zamki: Kruszwicę, Bydgoszcz, Złotoryą, Walcz miał sobie odkazane, i o nie się dopominał natarczywie. I pismo okazy-

wane w wątpliwość podawali światlejsi doradcy, i przekładali iak wielkim byłoby uszczerbkiem, tak znacznych odstępować prowincyi, nie wchodząc zatem w ściślejsze rozpoznanie sądowe, dał Król Pomorzaninowi Xięstwo Gniewkowskie u Władysława białego przez Kazimierza W. kupione, a kiedy i na tém poprzestać nie chciał, zaspokoił go Dobrzyńską ziemią, powiatem Bydgoskim, Welatowskim i Wałeckim. Mało go obchodziło, ieśli w czém Polskę uszczuplał, a w rozdawnictwie prędzey obcym ze szkodą kraiu, aniżeli Polakom świadczył; tak Władysławowi Xięciu Opolskiemu, Woiewodzie Węgierskiemu, siostrzeńcowi swemu, nadał powiat Wieluński, Ostrzeszowski, dawniey ziemią Rudzką nazwaną, tudzież warównie: Olsztyn, Krzepicę, Bobolice, Brzeźnicę i wiele ziem na Rusi prawem wieczystém, co było powodem, że się Xiążęciem Ruskim nazywał. Wedle obowiązków lenniczych zostawała wprawdzie ta nadzieja, że Pomorzykowi i Xiążęciu Opolskiemu uczynione nadania, po wygaśnięciu ich linii, zwrócą się do korony; lecz ta nadzieja zbyt odległa i niepewna, uszczerbek zaś Polskich kraiów obecny i widoczny. Wznawiał nadto Ludwik prawa iakoby Węgrów do Rusi czerwonej i na Wołoszczyznę czyhał, którą Polakom władzca ich Piotr uroczyście pod-

dał. Nie umiał ięzyka Polskiego, nie znał obyczajów narodowych, Węgrów kochał iako dziedzicznych poddanych, a Polacy dla niego byli obcymi; ztąd też przyboczni magnaci i rycerstwo obce, postępowało z ludem Polskim, iak z niewolnikami. Tęsknił w Polsce, wzdychał do ziemi oyczystey, tameczne go iedynie zatrudniały dzieła, uwiozł z sobą Ludwik co rychley wracając do Węgier, koronę Polską i inne dostoięstwa Monarszego oznaki, uwiozł i córki Kazimierza W. z dostatkami, które na nie po oycu spadły, te im odiał i w Węgrzech sąd złożył, ażeby ie od wszelkiego następstwa do tronu oyczystego usunął wieczyście.

Tym czasem Władysław biały mnich, Xiąże Gniewkowski, z nieobecności króla korzystając, opanował stary Inowlodz, Gniewków, Złotoryą i Szarley zamki obronne; wycisnął go ztamtąd Jenerał Wielkopolski Sędziwoy z Szubina i do ucieczki zmusił, lecz chciwy zdobyczy Xiąże napady swe często ponawiał. Raz ieszcze poiawił się Ludwik w Polsce, ażeby wznowione Litwinów napady odparł, gdy atoli męstwem Polaków zdobytą ziemię Belzką i Chelm opanował, tam i na caley Rusi czerwonej Węgierskie poumieścił strażę i załogi. Powiadał, że mu w Polsce nie służyło powietrze, namiestnicze rządy

powierzył Elżbiecie swej matce, kobiecie dumney, niestałej, a chociaż w Polsce i z mężnego Łokietka zrodzonej, więcej do Węgrów przywiązanej. Obszerną nadał iey władzę, odbierała przysięgi wierności, stanowiła urzędników, czyniła nadania i posiadała zwierzchnictwo najwyższe, nie światłemi wszakże mężami otaczając się, ale młodzieżą bez doświadczenia, na płochy radzie polegała, i więcej odstręczała od siebie aniżeli przywazywała; ztąd i z powodu większego coraz przeciw cudzoziemcom zaiatrzenia, z błahy przyczyny w Krakowie powstał rozruch, w którym i Węgrów i Polaków nie mało poległo. Gdy zniechęcona Elżbieta uiechała z Polski, mianował Ludwik Vice-Królem Władysława Xiążęcia Opolskiego, (b) i tego postępowanie było płochém i nierozsądnem. Po śmierci Matki trzech gubernatorów postanowił: Zawiszę z Kurozwęk biskupa Krakowskiego, Dobiesława kasztelana Krakowskiego oycę biskupa, i Sędziwoia z Szubina wojewodę Kaliskiego, starostę Krakowskiego. Ta uchwała Będzińska we 2 wieki potem utworzyła baykę o rokoszu Gliniańskim. (c)

(b) Założyciel to kościoła Częstochowskiego, umieścił w nim obraz cudowny Matki Boskiej z Rusi sprowadzony.

(c) Na rokoszu Gliniańskim pod łaską Granowskiego iakoby związany, Senatorowie przedayni, królowi do szkodliwych

Rządy Gubernatorów były uciążliwe równie, odznaczały się stronnictwem dla iednych, przemocą i niesprawiedliwością dla drugich, zdzierstw i uciski.

Wezwał Ludwik Polaków na zjazd do Koszyc (d) 1374 roku, wiele przywileiów nadał szlachcie, posiadanie urzędów samym tylko mieszkańcom narodowym zapewnił, starostwa rozdawać zaczął, podatek gruntowy do dwóch groszy ówczesnych, dzisiejszych dwóch złotych polskich od łanu zmniejszył; odtąd zaczyna się zbytnia szlacheckiego stanu przewaga. — Tron dla iednej z córek swoich zapewnił Ludwik, przeznaczał go starszej Maryi i mężowi iey margrabiemu brandeburskiemu Zygmunтови, lecz nie lubili go Polacy, nadewszystko Xiążęta Mazowieccy.

Węgrzy Ludwika Wielkim nazywają: bo ich królestwo do spokoyności, porządku i powagi, tudzież obszerniejszych dzierżaw przyprowadził, nabytkiem Dalmacyi, części Wołoch, szczęśliwe-

dla krain czynów pomagający, w liczbie kilkunastu mieli być pościnani, i zwłoki ich przerażonemu królowi pokazane. Bayka ta, za Zygmunta III. utworzona, z początku wątpliwie podawana, przez Kołudzkiego w oyczystym Tronie z pewnością wyrzeczona, dostatecznie zbity przez Żałuskiego i Naruszewicza.

(d) Koszyce w Węgrzech.

mi wyprawy do Neapolu i Weneckich krajów uświetnił. Polacy go nie tylko mało dbającym o siebie uznali, ale krzywdzącym i szkodliwym, przez oderwanie Rusi, narzut cudzoziemców, rządu niepewność i odmiany, a mianowicie osłabienie Monarchyi zbyt wielkimi swobodami, nie tak dla miłości poddanych, iako raczej dla osobistych widoków nadanymi. Elekcye królów, konfederacye, bezkrólewia, przemoc arystokratyczna, nowe a nowe coraz w dalszych czasach rewolucye tworzyły. Krzyżacy uznający zwierzchność królów Polskich w Pomeranii i innych posiadłościach, za Kazimierza króla pewien hołd z nich oddający, zaprzestali czynić zwykłej powinności. Nie było za jego panowania w Polsce sprawiedliwości żadnej. Starostowie grodowi cisnęli sami lub przez swych burgrabiów lud rycerski, zamnożyły się łotrostwa i rozboje kupców, tém zuchwalej, że urzędnicy publiczni ścigać zbójców nie chcieli, mało dbając o cudze, albo się sami z łotrami obłowem dzielili. Do Węgier iść ze skargami i daleko było i wymagało kosztów, nie słuchano wreszcie drogo opłacanych listów króla upominalnych.

„Ludwik szukał tylko blasku korony, nie pożytków narodu, rządził krajem zlaną na matkę władzą, albo na złych ludzi. Ucisk uboższych,

„wzgarda praw, leniwa lub przedayna sprawiedliwość, podle zabiegi o urzędy, oddawanie ich pochlébcom, zabory kraju, lub szkodliwe na jego rozszarpanie frymarki, te były owoce iedenastoletniej anarchii pod zastępną władzą. Nadał w prawdzie ten Monarcha wiele przywilejów dla ziemian Polskich, nie przez miłość dla nich, lecz żeby plemię swoje nie wieście na tronie ugruntował. Cóż korzystała oyczyna z tych jego nadań? oto zwałona przez nie Maiestatu powaga, zmniejszony skarb publiczny, poszły majątki królewskie w drapieżne dzierżawców szpony, poniszczały zamki, dana wolność nie znającym iey szacunku i granic, nie wrażliwszy w umysły cnot obywatelskich; stała się Polska rozwiązałą bardziej niż wolną, i szacowne swobód upominki, zostały narzędziem dumy, zemsty i chciwości, wnosząc z bezkrólewem i spółnictwem rządu ziarno wieczystych kłótni a osłabienia publicznego. Ztego to źródła wszelkie wypłynęły klęski, zepsuł się naród pod nieczynnym Panem” tak mówi Naruszewicz w przedmowie do VII tomu Historii Polskiej. Następni królowie zaradzali złemu, ile mogli; za dynastyi Jagiellońskiej nie było to jeszcze widocznym, w późniejszych czasach oka-

E P O K A II.

PANOWANIE JAGIELLONÓW

zaymuie lat 1386 od 1386 do 1572 roku.

WŁADYSŁAW JAGIEŁŁO

panował od 1386 do 1434 lat 48, żył 86.

Obszerna wtenczas w granicach swych Litwa skleila się z Polską, linią stykania się było Podlasie, Wołyn i Podole. Na wschód, czarnego morza dosięgało to państwo. Czerniechowskie, Siewierskie i Smoleńskie Xięstwo należały już do Litwy, a Pskow i Nowogrod W. potrzebą i niebezpieczeństwem zagnane, udawały się do panujących w Wilnie, z ich ramienia i z plemienia ich przyymowały Namiestniczych Xiążąt. (e) Ca-

(e) Takimi byli w Pskowie od 1266 do 1295 Dowmont krewny Mendoga, po nim Xiążę Litewski Dawid i Andrzej Olgierdowicz; w Nowogrodzie wielkim Narymund, Patryk i Szymon czyli przedtém Lühwen syn Olgerda, nakoniec za Kazimierza Jagiellończyka od 1443 do 1460 i w Pskowie i w Nowogrodzie razem, Alexander Bazylego syn Czarторыski. Patrz Strykowski i Karamzina.

ła przestrzeń tak ogromna ulegała woli potomków Mendoga, Gedymina, Olgierda.

Dopelniając swych przyrzeczeń Jagiello po odbytey koronacyi z duchowieństwem zieżdza do Litwy (1387) iako rodak umiejący ięzyk tameczny sam wiarę S. opowiada, rozszerza iey światło, lud cały nawraca, Wileńskie, później Żmudzkie zakłada biskupstwo. (Nawrócenie Żmudzi 1413 r.)

Oyczysta Jagiellonów Litwa, kraina rozległa, bliższego potrzebowała nadzoru, król w stolicy Polskiej przebywać musiał, zastępczą więc władzę z pewną dla siebie uległością, powierzył Skirgielle bratu swemu; lecz ten był srogi i rozpustny. Witold syn Kieysztuta brat stryeczny Jagielly, obrażony tym wyborem pomocy Krzyżaków szuka, zapala wojnę, opuszcza ich, kiedy mu Jagiello i zdutnieyszym go widząc, i spokojność tey prowincyi chcąc zapewnić, rządy Litwy oddaie; iakoż władał nią chlubnie, świetne w dzieiach, lubo nie ze wszystkiem wolne od przygany imie pozyskał.

Kiedy król był w Litwie, Jadwiga na czele woysk Polskich odzyskuje Ruś czerwoną, (1390) załogi Węgierskie ze Lwowa, Halicza, Przemyśla, Jarosławia, Trębowli i innych miejsc wypędza. Dobroć iey duszy maluje się w następem

zdarzeniu. W Wielkieypolszcze w czasie przejazdu dworu, nie składającym obowiązkowych danin, na ukaranie, zajęto szczupły ich dostatek. Na proźby królowey zwrócono te zabory, Jadwiga ozwała się wtenczas: „*bydło i sprzęt zabrany oddaliśmy na powrót kmiotkom, któż im tzy wy-lane nagrodzi?*” Umiała ona przebaczać urazy, znosić podeyrzliwość męża, pogardzała przepychem, bogatym sprzętem obdarzała kościoły, pismo S. na język Polski dla siebie zażądała mieć przetłomaczoném i rozpamiętywała je często.

Z zawiścią i trwogą spoglądali Krzyżacy na wzrosłą tak nagle potęgę Polski ziednoczeniem iey z Litwą, rozerwać ten związek pragnęli przez poróżnienia członków panującej rodziny, utrudzać wręście i osłabiać wszelkiemi sposoby. W całym ciągu panowania Jagielly to się dostrzegać dać. Po śmierci Ludwika zajęli oni Dobrzyńską ziemię. Władysław Xiąże Opolski, wtenczas rządca Polskiego królestwa, kiedy Ludwik w Węgrzech przebywał, otrzymał ją był darem, i Krzyżakom za 40000 złotych zastawił. Dar to był niebacznym, zmierzającym do rozerwania państwa, a powierzanie jego w ręce wieczystych nieprzyjaciół Polski szkodliwsze jeszcze. Po różnych zabiegach bezskutecznych i wojnie z Xiążciem Opolskim, skłoniono się wykupić zastawioną Krzy-

żakom ziemię i seym w Korczynie (f) 1404 roku, poprzedzony seymikami w każdej ziemi odbytemi, ogromne na to przeznaczył summy, na pierwiastkowej bowiem ilości nie przestawali Krzyżacy.

Nie pozyskana wszakże tym sposobem spokoiność zupełna. Umowy nierozważne, dały Krzyżakom prawa nieciakie do Żmudzi, przy posiadaniu iey, obstawali oni z zaciętością, a władcom Polski i Litwy żał było uronić tak ważnej krainy która ułatwiając związek pomiędzy Pruskiemi i Inflantskiemi rycerzami, dawałaby im sposobność zawsze działać wspólnie. Wacław i Zygmunt królowie Czech i Węgier, ofiarując zdradliwie pośrednictwo, więcej Krzyżakom sprzyiali. Przyszło do wojny, stanowcze i wiekopomne między Grinwaldem i Tannenbergiem (g) w 1410 roku odniesiono zwycięztwo. W tęj bitwie wielki mistrz zakonu, Ulryk Jungingen zabity i wielu kommandorów poległo, straszliwa klęska zadana, wszystkie chorągwie nieprzyjacielskie osiągnęli nasi. Zyndram z Maszkowa herbu Słońce miecznik Krakowski był wodzem Polaków, Witold

(f) Korczyn w województwie Krakowskim, obwodzie Stobnickim.

(g) Grinwald i Tannenberg w Prusiech w Oberlandyi, mało co z drogi idące z Warszawy do Królewca. Pierwszy raz w tęj bitwie użyto armat.

Litwinów. Król sam był w niebezpieczeństwie, uratował go młodzian Zbigniew Oleśnicki. (h) Wkrótce i druga pod Koronowem wygrana bitwa, Prussy całe mogły być odzyskane; nie popierano dzielnie woyny, rozbiegła się szlachta i owoc zwycięstwa stracony. Wprawdzie dwakroć jeszcze w następnych latach odnawiano walki, przerywano je, to rozejmem, to chwilowemi ugodami, aż nareście u jeziora Melno w 1422 stanął pokoy: mocą którego Krzyżacy zrzekli się Żmudzi, oddali Nieszawę, a zapewnili sobie reszty ziem posiadanie, pewne summy opłacać przyrzekli i tego nie dotrzymali zupełnie.

Opowiedziawszy część wypadków za tego panowania, nim przystąpimy do dalszych, wewnętrzny stan kraju zastanowić nas powinien. Wiadoma już rozległość Polski i Litwy. Hołdowali królom Xiążę Pomorski na Szczecinie, hospodar Wołoski i Multański, z rąk władców Litwy przyjmowały Hanów Przekopskie hordy; Rzeczpospolita Wenecka, Turcy i Grecy, królowie

(h) Gdy Władysław wśród walki od Niemca jednego o mało śmiertelnego nie odniósł razu, młodzieniec imieniem Zbigniew Oleśnicki, mając wręku drzewce tylko od utraconey włóczni, nieprzyaciela zwałił nim z konia, i króla ocalił. Odtąd w wielkiey był łasce, a udawszy się do stanu duchownego, otrzymał biskupstwo Krakowskie i kardynałski kapelusze.

Skandynawii i Cypru szukali przyiaźni i związków, wszystkie mocarstwa Europy uyrzały świeżość i znaczenie Polski, zbliżały się z nią powszechniejsze całey Europy stosunki. Wzrastała oświata Litwinów posyłanych do collegium założonego w Pradze przez Jadwigę, przy tamczym Uniwersytecie w 1397 roku, wzrastała nauka w Polsce, kiedy Jagiełło w 1400 dopełniając ostatnią wolę zgasłej już małżonki, rokiem wprzód zmarłej, pierwszy zakład Uniwersytetu zmniejszył dogodnego miejsca do stolicy swej przeniósł, zdatnymi ludźmi osadził, i do wysokiego, równającego się naypierwszym akademiom wznosił stopnia. Wzmogły się bogactwa krajowe, gdy zboże Polskie i inne tey ziemi płody rozchodziły się na morze bałtyckie przez Krzyżackie porty i przez własne na morze czarne i do wysp Greckich. W czasie głodu opatrywał Jagiełło szlachetnie stolicę Wschodu, prozbami cesarza Paleologa i patriarchy konstantynopolitańskiego wzruszony.

Polska wszakże i Litwa lubo połączone z sobą, odmienne to wcale i różnorodne były części, zupełne ich sklejenie się i przeistoczenie w jedno ciało, długiego potrzebowało czasu, dobrych zobu stron chęci i wielkiey rostopności. Polska była ludnieysza, bardziey oświecona, już

kwitnąca nieiako; Litwa z dawnych rodaków i Rusi złożona, mniej liczna i ciemna. Władza panujących tam nieograniczona, tu ściśniona wielce. Zamiłowanie swobód może zbyt w niednych, nawyknienie do uległości w drugich. Tam wpływ możnych, duchowieństwa i szlachty do rządu nader wielki; tużaden prawie. Rozdwojenie widoków między panującym a zastępcą jego w Litwie, domaganie się bezpośredniego posiadania Wołynia, Kiiowa i Podola, do którego jedni i drudzy rościli prawa, pomnażało trudności; a tak lubo na seymie w Horodle (i) 1413 roku pierwsza nastąpiła unia, szlachta Litewska wyznania Łacińskiego porównana z Polską, obu narodów wspólne obrady naznaczone w Lublinie i Parczowie, stan duchowny, senat i urzędy na wzór Polski zaprowadzone; zjednoczenie zupełne nie było jeszcze. Z unięsieniem przyjęto nieznana przedtem wolność wydawania córek za mąż bez opowiadania się panującemu; niemniej ulgę w ciężarach; ścisano się radośnie za ogłoszeniem tej uchwały, możniejsi przez próżność chętnie przyjmowali herby szlachty Polskiej, łącząc się z niemi tym sposobem pewnym rodzajem pobratymstwa;

(i) Horodło dawniej w województwie Ruskiem, dziś w Lubelskiem w powiecie Hrubieszowskim.

innych nadań nie znano ceny, odbierano je z obowiąznością i pewnym wstrętem, że dawne zmieniły obyczaje. Ruś poczuła swe uniżenie; a kiedy powiedziano Litwinom: „*Polacy chcą zabierać mieczem waszym nabyte kraje, was uiarzmieć, przeistoczyć, imie wasze zagładzić*,” odzywała się wnet дума narodowa, mnożyła niechęć, wzajemna nieufność, i nie raz groźną przybierała postać, mając już rozerwać nie-mile związki. Witold szlachetny wprowadzie; waleczny, lecz panowania chciwy, ubiegający się za sławą, zwycięzca Tamerlana, (k) Tatarami w plon zagarnionemi zaludniający Litwę, z ościennemi ciągle staczający walki, nie tylko w boju znakomity, lecz i w rostopnym rządzie krajowym, wymiarze sprawiedliwości, nie znał prawie granic swej władzy; z tytułem W. Xiążęcia rządząc bez określenia swęj mocy, rzadko kiedy chciał mieć prawdziwą uległość dziedzicznemu Litwy Panu, dziś królowi Polskiemu. Szanował Jagiellę iako brata, Jadwigę dla cnót iey cenit, panującego nad sobą znosiłby nie mógł; obdarzał króla hojnie, wspierał go w wojnach,

(k) Pokonał Witold Tatarów w pierwszej bitwie 1397 roku, w drugiej wyprawie nad brzegami Worskli 1399 roku przez Edygę sam zбитy, ledwie życie ocalił; wielu Polaków i Litwinów tam poległo.

walczył w nich z poświęceniem się; lecz kiedy zdawało mu się, że dostrzega dla samej tylko Polski, nie dla ulubionej swej Litwy przewagę, cofał pulki, do swej prowincji wracał, Jagiellę i Polaków na straty wystawiał. Nie wszystkie czyny Monarsze Witoldowi podobać się mogły, wtenczas strzegł pilnie dobra Litwy i Gedyminowej rodziny. Przyzywał na Horodelskie nadania, ogłaszał je, a w wykonaniu ścieśniał, by nie osłabić swej władzy, którą nad podległymi sobie Xiążętami, urzędnikami i poddanymi silną trzymał dłoń. Wdawaniu się Jagielly do Litwy opierał się stale, podniecał mu zatrudnienia i spokojność jego mieszał.

Dostrzegli to Krzyżacy i ciągle zawistny Pol-szcze Zygmunt Cesarz, chociaż Jagiello zawsze dla niego miał przyjaźń i ofiarowanej sobie Czeskiej korony nie przyjął. Jedność braterską usiłował Cesarz rozerwać całkiem, i panującego w Litwie podleglejszym Rzeszy Niemieckiej, iak Polszcze uczynić. Na zieżdzie w Lucku 1428 (1)

(1) Na zieżdzie pomienionym prócz Zygmunta Cesarza i jego małżonki Barbary, tudzież króla Polskiego, był Paleolog Cesarz wschodni, Eryk król Duński i Szwedzki, wielu Xiążąt Ruskich, Mistrz krzyżacki i mieczowy z kommandorami, Hanowie Tatarsey i wiele osób znakomitych z Polski i z Litwy. Wszystkich z największą wspaniałością utrzymywał Witold przez dni 50.

pod pozorem narad i związku przeciw Turkom, kość niezgody rzucił, Witoldowi ofiarował koronę, iako Litewskiemu królowi, i wkrótce przysłać ją upewnił. Mimo opór Jagielly i Polaków, Witold czyni przygotowania do koronacji. Polacy tamują przyjazd posłom Cesarskim przez kray własny i Pomorze. Jagiello chce mu odstąpić Polskiego berła, lecz Witold królem Litwy pragnie być uporczywie, na chwilę tylko wręście, że rzecz nadto się stała głośną. Naydzielniejszy w tak ważnym przedmiocie czynili opór: Jan Tarnowski wojewoda i Zbigniew Oleśnicki. Witold z udręczenia, że nie mógł swego doka-zać, umiera. (1430 R.)

Jagiello w Czerwieńsku 1422 i w Jedlnie 1430 statuta Kazimierza potwierdził, i wyrzekł: że szlachcie nie może być więzionym, ani dóbr tracić bez sądu; pomnażał swobody, by tron dla syna upewnił, hrabstwo Spiskie i kleynoty koronne przez Ludwika do Węgier uwieszone, odzyskał. (1)

Po śmierci Witolda Jagiello zatrzymał się w Litwie, namiestnikiem swym naznaczył Swidrygiellę brata; panował Swidrygiello w Litwie, lecz

(1) Na zieżdzie w Lubowli w starostwie Spiskim, na granicy Węgierskiej.

obrażało go, że Podole nie iemu, ale Buczackiemu pod zarządzenie było oddane, z tego powodu przybyłego do Wilna, króla uwięził, a gdy go przerażony groźbami Polaków uwolnić musiał, wszczął wojnę domową. Na jego miejscu mianowany Zygmunt Xiążęciem Litewskim, srogością swoją odrażał i własną przyspieszał zgubę.

Ludzie sławni w każdym czasie na wspomnienie zasługują; takim był Zawisza czarny, który dał powód przysłowiu: „*polegay na nim, iak na Zawiszy*.” Wsławił się męstwem w kraju, nadewszystko w pamiętnej z Krzyżakami bitwie, później w obcych Monarchow sprawie walecząc przeciwko Turkom, zabity. Spytek z Mielsztyna w czasie powtórnej na Tatarów wyprawy odwoził Witolda od walki z nieprzyjaciółmi, których siły zbyt przewyższały hufce Polaków i Litwinów. Odbywał Mielsztyński poselstwo do nieprzyjaciół i wtenczas Edyga ofiarował mu zawóy, dla Tatarow mający być znakiem, ażeby życie jego szanowali. Nie przyjął go Spytek, walczył mężnie, widząc stracone wszystko, nie chciał uysć z placu i poległ.

Umarł Jagiello zaziębiwszy się, późno w noc słuchając śpiewania słowików. Słubną obrączkę pierwszej żony, którą całe swe życie nosił, iako

dar naydroższy, umierając oddał Zbigniewowi Oleśnickiemu.

WŁADYSŁAW III.

od 1434 do 1444 pan. lat 10, żył lat 20.

Dziesięcioletni młodzian nie bez trudności przyznane miał rządy, starania matki i Oleśnickiego niechętnych zdania przemogły, i Władysław królem ogłoszony został. Wyznaczono opiekę, znakomitych mężów do kierunku dzieł potocznych w każdej ziemi wybrano. W 13 roku król sam, zaprzysiągłszy swobody poddanych, zaczął panować. W Brześciu Kujawskim zawarty pokóy z Krzyżakami, (1435) rządy Litwy po zabiciu Zygmunta powierzone młodszemu królewiczowi.

Wraz z śmiercią Alberta, Władysław Monarcha Polski i Węgierskim królem ogłoszony. (1440) Naciskani przez Turków gnieźdzących się w Europie, potrzebowali Węgrzy dzielnej młodziana ręki; iakoż uspokoił domowe niezgody, a za pomocą Huniada i wspólném działaniem Skanderebga Xiążęcia Albanii, nie raz Amurata I. Cesarza pokonywał, i korzystny pokóy na 10 lat zawarł w Segedynie. (m)

(m) Segedyn w Węgrzech nad Teissą czyli Cissą rzeką.

By walący się tron Paleologów utrzymać, za nadto polegając na przyobiecaney mu od wielu mocarstw pomocy, Władysław niebaczny łamie przymierze i Turkom wydaie wojnę. Posuwa się w nieprzyjacielską ziemię, liczne odnosi korzyści, stają pod Warną, (n) tam straszliwa z prze-magającą siłą powstaie bitwa. Z początku zdawało się ku nam przechylać zwycięztwo, przeważyły go na swą stronę janczary. Gdy już przewidywano klęskę, skłaniano króla, by z placu uchodził: *wolę umrzeć* odpowiedział, *niż uciekać; kto wojnę zaczyna, nie podać tyłu*. Polacy obok niego polegli wszyscy; godni wspomnienia dwaj Tarnowscy Stanisław i Marcin, Zawisza, i dworzaniń nieodstępny Mieczysław z Konar (o) który zastaniając króla, przy nim ostatnią krwi kroplę przelał. Obskoczony od nieprzyjaciół po dzielnym odporze Władysław ginie. Młodzian to był nadziei, lepszych godzin losów, w Polsce lat 10, w Węgrzech 4 lata panował.

(n) Warną w Bułgarii nad morzem czarnym.

(o) Portret jego w krysie z mieczem w ręku i tarczą, w rodzinnym gnieździe w Topolnie się znajdował.

KAZIMIERZ JAGIELLOŃCZYK

od 1444 do 1492 roku, panował lat 48, żył 65.

Władcę swego kochających Polaków tak prze-raziła wieść o zgonie Króla, że wierzyć iey nie chcieli. Rozumieli iedni, że się schronił do iakiej ziemi obcey, drudzy że się w niewolą mógł dostać, i nie prędzey Kazimierzowi ofiarowali berło, aż kiedy w Węgrzech na tronie uyrzeli Władysława, syna Alberta Cesarza. Kazimierz Jagiellończyk panujący w Litwie przywiązał się do krainy swych przodków, i przysięgą obowiązał się Litwinom, nie z ich posiadłości nie uronić, a Polacy domagali się Wołynia, Kiiowa, Podola; nie prędzey więc Kazimierz przyjął ofiarowane sobie Polskie berło, aż kiedy mu wyborem Xiążęcia Mazowieckiego Bolesława zagrożono, nie prędzey swobody Polakom upewnił, aż kiedy w 1453 roku do tego zagnalonym został.

Krzyżacy uiarzmiwszy Prussy i nie mając już pozorów do walczenia z nawróconemi do wiary Chrześcijańskiej Litwinami, zgnusnieni, miękkiemi i zniewieściami stali się, a rząd ich wewnętrzny w kraju był uciążliwy i nieznośny. Powstały narzekania i skargi, lecz kiedy te, zamiast ulgi pomnożyły tylko prześladowania, nastąpił związek miast i szlachty, szukano u Pola-

ków opieki poddając się Kazimierzowi. (1452 roku) Ratując swe zdobycze zaciętą walkę z naszymi rozpoczęli Krzyżacy, i prowadzili ją przez lat czternaście; mogła być skończoną pierwiec, gdyby ją z naszej zwłaszcza strony z większą popierano tęgością. W początkach zaraz wojny, w bitwie pod Choynicą w 1454 król w takim był niebezpieczeństwie, że ledwie uratować go zdołali i do Bydgoszczy uprowadzić Dominik Kazanowski, Illinicz i Wollowicz. Później pod Friedlandem 1456 roku, świetne Polacy otrzymali zwycięstwo. (p) Ciągłe jednak mimo to wojna uporczywa trwała, niszczone sobie nawzajem, aż nareszcie w 1466 Toruński traktat, za pośrednictwem Rudolfa biskupa Karyntyi posła Papieskiego zawarty, przyznał Polakom Chelmińskie, Malborskie i Pomorskie województwa, niemniej Xięstwo Warmińskie, a Krzyżakom pozostały Prussy właściwe czyli wschodnie, z obowiązkiem hołdowania Polsce. Tym sposobem ważna Prowincya nabyta, i pół trzecia wieku trwająca od tej ściany niepokoy, uśmierzony został.

Za 50,000 grzywien groszy Pragskich szero-
kich kupił Jagiellonczyk Oświęcimskie Xięstwo
od Jana Xiążęcia, i brata jego Wacława Zator-

(p) Friedland w Regencyi Królewieckiej.

skiego Xiążęcia zniewolił, ażeby mu hołd uczynił, Bełzką równie i Płocką ziemię po śmierci Ziemowita Mazowieckiego do korony przyłączył. Tatarzy przez Jana Alberta królewicza wypędzeni z Rusi i Podola, plon im odięty, w skutek szczęśliwej pod Kopertynem bitwy 1489 roku.

Król Polski liczne potomstwa zostawszy oycem, i wychowując je dobrze pod stęrem Długosza i Kallimacha był tak szczęśliwym, że prawdziwej z nich doznał pociechy. Kazimierz królewicz pobożnym i przykładnym życiem to pozyskał, że następnie w poczet Świętych policzony, innym obce trony ofiarowano: a lubo się Jan Albert nie utrzymał na Węgierskim, najstarszy Władysław i Czeską i Węgierską koroną ozdobił swe skronie, Fryderyk obrawszy stan duchowny był krakowskim biskupem, potem Gnieźnieńskim arcybiskupem, córki za różnych Xiążąt Niemieckich powydawane, Jan Albert, Alexander i Zygmunt po oycu panowali.

Nie wszystkie jednak zdarzenia równie były pomyślne. Wewnętrzne między Polską i Litwą niezgody, przez Gasztolda wojewodę Wileńskiego i innych podsycane, o mało tych prowincyi nie przywiodły do rozerwania, o mało nie rozpręgły tak szczęśliwie skleionej pomiędzy temi państwami Unii. Turcy Konstantynopol zaięli

w 1453, zdobywszy Kilią i Białogrod nasze niegdyś porty w 1484, odcięli nas od morza Czarnego; Tatarzy Przekopscy poddając się im, przestali uznawać najwyższy Xiążąt Litewskich nad sobą władzy. Nowogrod W: w 1479 i Xiążęta Siewierscy wkrótce potem pod Rossyjskie przeszli panowanie.

Częstsze za tego króla bywały zjazdy w Piotrkowie, Korczynie, a w 1454 w Nieszawie i Opocznie. Kiedy po wojnie Pruskiej z powodu tak wielkich nakładów poniesionych skarb kraiowy był wycieńczony, i potrzeba było zasilić go złożeniem podatków; zjeżdżające się na obrady ze stanu szlacheckiego wyznaczone osoby, czyli posłowie, oświadczyli, że nie mają pełnomocnictwa do zezwolenia na pobory żądane. To zniewoliło króla, że w każdej ziemi lub powiecie seymiki złożył, posłów zalecił wybrać, którzyby zjeżdższy do Nowego miasta Korczyna, z nim wspólnie i z senatem, w którym biskupi, wojewodowie i kasztelanowie zasiadali, o potrzebach kraiu stanowili. Działo się to w 1468 i odtąd seym właściwy z dwóch izb senatorskiej i poselskiej urządzonym został, i w powszechniejsze wszedł używanie. Do tych seymów i z miast różnych posłowie czyli reprezentanci, niekiedy przez króla byli powoływani, radzono tam o podatkach, o pra-

wach, różnych porządkach Rzeczypospolitej, o iey politycznych z innemi kraiami związkach, nie raz o pokoju i wojnach, i stan szlachecki z początku przyzywany tylko dla ułożenia składek pieniężnych albo podatków, przypuszczany do narad, stopniowo swój wpływ pomnaża, wielkiej nabiera przewagi, i dokazuje nareszcie, że nie bez niego stanowioném być nie może, a władza królów została scieśnioną.

Panowanie Kazimierza Jagiellończyka pamiętne jeszcze urodzeniem się Mikołaja Kopernika w Toruniu 1473 roku, świetnemi poselstwami, które Wenetowie, Husun-Kasan król Perski i sultani Turcy Machomet i Bajazet do niego wysyłali. Umarł ten król w Grodnie, zwłoki jego przewiezione do Krakowa.

JAN ALBERT

od 1492 do 1501 pan. lat 9, żył 42.

Będąc królewiczem okazywał dumę zbytnią Jan Albert i przez to wielu od siebie odstręczył, tak; że po śmierci Kazimierza dały się nieprzychylne dla niego słyszeć odgłosy i życzo no raczej, którego z młodszych braci do tronu powołać.

Alexander wtenczas panował w Litwie, Zygmunt w niektórych Xięstwach na Szląsku, sta-

rania matki i Fryderyka brata to dokazały, że się Jan Albert utrzymał. Nowy panujący wszczął wojnę przeciwko Wołochom, obległ Soczawę, później w Bukowińskim lesie na zasadzki wprowadzony srogą poniósł klęskę. (1496) Mściwy Stefan gospodar Wołoski nie przestając na tém wraz z Turkami i Tatarami Ruś czerwoną w 1498 pustoszy. Nieszczęśliwa Litwinów z Moskwą woyna przymierzem na 6 lat zawartém, ukończona. Unia Litwy z Koroną w 1499 potwierdzona.

Mistrz Krzyżaków Fryderyk Xiążę Saski wzbrania się hołdu; już miało przychodzić do wojny z tego powodu, kiedy król w Toruniu umiera nagle. Lubił on nauki, a szczególniej historią, okazał się wspaniałomyślnym, nie zbywało mu na przymiotach serca i duszy, ale zbyt się oddawał zabawom, rozrzutny był i niedbały o rząd kraju.

ALEXANDER

od 1501 do 1506 pan. lat 5, żył 45.

Mało mówiący, muzyka najmilszém jego upodobaniem. Za tego króla prawodawstwo Polskie w jedną księgę zebrane, na seymie Radomskim w 1505 potwierdzone, w rok potem przez Łaskie-

go kanclerza dla wiadomości powszechney wydane. Że w tych ustawach powiedziano w imieniu Monarchy, nie bez powszechney zgody Panów Rad i posłów stanowić nie będziemy; wytłómaczono sobie, że ta powszechna zgoda nie samą tylko większość głosów seymujących osób ma oznaczać, ale iednomyślność, i utworzyło się to błędne mniemanie: że opór iednego, obrady tamować, seym zrywać może.

Niezgody powstały w Litwie przez zayścia możnych, Glińskiego Michała i Zabrzezińskiego wojewody trockiego; pierwszy z nich przemaga. Tatarzy pustoszą Litwę, pod Kleckiem (r) pokonał ich Gliński (1506) i umierającego króla tém zwycięstwem pocieszył. Zwłoki monarsze pothowane w Wilnie, ażeby oddalenie się z tego powodu wielu osób do Krakowa, nie zrządziło nowych w tej prowincyi zamieszkań.

ZYGMUNT I.

od 1506 do 1548 pan. lat 42, żył 80.

Gliński po dopełnioném zabójstwie na przeciwniku swym Zabrzezińskim, do Moskwy z stronnikami swymi ucieka, wszczyna wojnę, Mińsk oblega, za nadejściem króla odstępuje, nieprzy-

(r) Dziś w gubernii Mińskiej.

iacielem oycyzny ogłoszony, następnie kiedy i Rossyan chciał zdradzić i do Polski wracać, wtrącony został do więzienia. W wojnie która z tych powodów powstała, jeżeli utracony został Smoleńsk, w tém szukano pociechy, że pod Orszą (s) w 1514, przez Konstantego Xiążęcia Ostrogskiego (t) odniesione zwycięztwo.

Zjazd Monarchów Zygmunta Polskiego i Władysława Czeskiego i Węgierskiego króla u Cesarza Maxymiliana w Wiedniu 1515 roku. Przez ugodę z Zygmuntem, Albert margrabia brandeburski, ostatni mistrz Krzyżaków, zrzeka się tego dostojenstwa, rozprzega zakon, pierwszym Pruss Xiążęciem zostaje, i uroczystą w Krakowie 1525 na tę lenność odbiera inwestyturę. Mazowsze po wygaśnięciu potomków płci męskiej Xiążęcego domu, wieczyście z Polską w 1530 połączone. W kopalniach soli w Wieliczce (1510 roku) powstał pożar, ugaszony staraniem Andrzeja Kościeleckiego kupnika i Seweryna Betmana burmistrza Krakowskiego, którzy wśród kłębow dymu spuściwszy się w głąb zupy, mądrymi rozrządzeniami ugasić go zdołali, przytomno-

(s) Orsza w Gubernii Mohiłowskiej.

(t) Później tylekroć zwyciężył Tatarów, który 33 bitwy wygrał, dwie jedynie przegrał.

ści umysłu i poświęcenia się piękny zostawiając przykład.

Dla Litwy ogłoszony Statut czyli praw księga 1529, a 1530 przyjęta. Chciał Zygmunt podobnież wypracowanym zbiorem ustaw i Polskę obdarzyć, odrzuciły tę myśl zbawienną Kmitów i Zborowskich nieczne zabiegi. Otwiera się za tego panowania znakomitych ludzi poczet; w rządzie wojsowników stawa Mikołaj Kamieniecki, Firley, Myszkowski, Radziwiłłowie, Xiąże Ostrogski Konstanty i Jan Tarnowski zwycięzca pod Obertynem (u) który w 1530 we 4000, zniósł 22,000 Wołochów, 48 dział, chorągwie i licznych zabrał jeńców, z niemi do Krakowa tryumfalny wjazd czyni. Nabyli sławy przez mądrość rad swoich Krzysztof Szydłowiecki kasztelan Krakowski, kanclerz koronny, Piotr Tomicki podkanclerzy, Łaski arcybiskup gnieźnieński, Samuel Maciejowski biskup krakowski; uczonych równie szybko wzrastała liczba.

Druga małżonka Zygmunta Bona Sforcia córka Jana Galeasa Xiążęcia Medyolańskiego i Izabelli Arragońskiej, była piękna, powabna, uymująca, serca wszystkich początkowo do siebie garnęła; później okazała się chytrą, przewrotną,

(u) Obertyn w Gallicyi w cyrkułe Stanisławowskim.

zbiorów i panowania chciwą, przedawała dostoięństwa, licznych dla siebie tworzyła stronników, przez nich wzniesła niesnaski, przemagała nad umysłem męża w późniejszym zwłaszcza wieku jego, zaród dobrych przymiotów w synu starała się utłumić, by go zniewieściałym uczynić, i snadniey nim władać i w tenczas, kiedy panować będzie. (w) Kmita, Gamrat, Zborowscy byli iey narzędziem. Pod Lwów zwołane pospolite ruszenie przeciw Wołochom, (1537) wdał się w narady, wywiera żalę przeciw królowi, podnosi rokosz i czas drogi na próżno traci. Rozpuszczono ich, a wyprawę tę na pośmiewisko, *wojnę kokoszą* nazwano.

Przeciw Tatarom tworzyć zaczęto na Ukrainie kozaków. Zygmunt August w 1530 następcą ogłoszony i koronowany. W 1544 król rządy Litwy synowi powierzył. Chciał dobry Monarchę uprawić syna przez ten udział do rządzenia kiedyś całym krajem. Gdy wysławiano pod niebiosą pierwsze jego w tej prowincyi czyny, król nie lubiący pochlebstwa zawstydził przymilających się dworaków temi słowy: „*zostawcież i przyganie iakie miejsce!*”

(w) Zasługuje jednak ta królowa na pochwałę z wprowadzenia do Polski smaku sztuk pięknych, zakładania w swych posiadłościach ogrodów i winnic.

Za tego panowania powstały odszczepieństwa od Rzymskiego Kościoła za sprawą Lutra i innych; wkradły się one i do Polski, a szczególnięy do Pruss.

Nie przyjął Zygmunt I. ofiarowaney sobie Czeskiey, Węgierskiey i Szwedzkiey korony, uszczęśliwiał Polskę i byłby ją rządnieyszą uczynił, gdyby od własnych poddanych nie doznawał przeszkód. Spółczesny Karóla V. Cesarza, Franciszka I. Króla Francuskiego i Leona X. Papieża, wyrównał im w sławie. Stałość duszy w wielu zdarzeniach okazał. Urody piękney i poważny, siłę miał wielką, łamał podkowry i powrozy targał, nie wiele mówił; lecz to co powiedział, było rozsądnem, trafnem, uymuiącym, częstokroć dowcipnem. Długie zwykł nosić włosy, postrzygał brodę, latem rad chodził bez czapki w wieńcu różanym. Przez rok cały po jego zgonie noszono żalobę, lud prosty nawet niewychodził na ulicę bez iakichkolwiek iey znaków; ucichła muzyka, nie było nigdzie ani biesiad, ani tańców: tak powszechnie dobrego żałowano Króla.

ZYGMUNT AUGUST

od 1548 do 1572 pan. lat 24, żył lat 52.

Ożenienie króla z Barbarą Radziwillówną, wdową po Gasztoldzie wojewodzie Trockim, zaraz po śmierci Oyca ogłoszone, wielkiéy wrzawy stało się przyczyną. Dzierżgowski prymas na czele biskupów, senat, izba poselska z marszałkiem swym Boratyńskim na seymie 1549 roku prosiła i zaklinała króla, ażeby nie miłe rozwał związek. Tak bolesną dla możnych było rzeczą, w równéy przedtém każdemu z Panów polskich Barbarze, widzieć teraz wyższą, dla Bony podżegaiący te niesnaski, w poddanie nyrzeć Królową, młodą, piękną, przemagającą nad umysłem męża. Stały wszakże w swém przedsięwzięciu Król odpowiedział: „*Mileyże wam na tronie Polskim mieć obcą, cudzoziemkę! Ta jest Polką: nie potrzeba do niéy mówić po Włosku i po Łacinie, rozumie ona, gdy nasz poddany dla oyczyzny, dla nas i dla naszéy sławy, albo za sobą co mówi. Wam przystało nie o to mnie prosić, ażebym wiarę złamał żonie, lecz żebym ją każdemu zachował. Przysięgłem żonie, nie odstąpię iéy, póki mnie Bóg na świecie zachowa, i miłsza mi wiara moja, niż wszystkie Królestwa na świecie.*” Tarnowski przy

Królu obstawał, wzburzone łagodził umysły. Niewzruszonym widząc monarchę, przeciwnie ucichły odgłosy, Barbara koronowana, wkrótce potem przeniosła się do wieczności; a Bona dostrzegłszy upadającą swą wziętość, znienawidzona od wszystkich, opuszcza Polskę (1556 roku) udaie się do Włoch i wywozi skarby, (x) ażeby niemi zbogaciła obcych, (y) własne skrzywdziła dzieci; tam wkrótce umiera.

Nayświeńsze to były czasy dla Polski i wiek złoty. Kwitnąca za Kazimierza W, za obu Zygmunatów i Stefana Batorego, bliskiego i godnego ich następcy, wzniosła się do naywyższego prawdziwéy wielkości stopnia. Polska była wtenczas, przytulkiem nauk i światła; w każdym rodzaju umiejętności znakomici powstawali pisarze. Rzecz-pospolita Babińska pod przewodnictwem wesołego i dowcipnego Pszonki, żartobliwością przedsiębrała udoskonalać obyczaje narodowe i wyśmiewać wciskające się wady.

Kiedy Król w 1552 urządził Prussy i w Królewcu odwiedzał Alberta Xiążęcia, a przez nie-

(x) Kleynoty same przez Królową wywiezione, na 700,000 duk. cenniono.

(y) Summy pożyczone Filipowi II. Królowi Hiszpańskiemu i neapolitańskiemu przez Bonę wynosiły 430,000 dukat: pod imieniem summy Neapolitańskich znane.

go z największą wspaniałością był przyjmowany, przez nieostrożność puszkarza o mało nie postradał życia, tuż bowiem przy królu stojący paź, młody Xiąże Wiszniowiecki zabity został. Bolał na to srodze Xiąże Pruski, niewinnym go znając, pocieszał Zygmunt i puszkarza niezręcznego ukarać nie dozwolił.

Inflanty stały się przyczyną wojny, skończyła się ona poddaniem się Kettlera, (1561) który części krainów przez zakon mieczowy posiadanych odstąpiwszy Litwie, utrzymał się przy Kurlandyi i Semigalii, iako hołdowniczy Królom Polskim Xiąże.

Na utrzymanie stałego woyska czwartą część z dóbr Królewskich naznaczono. Ostateczną Litwy z Polską Unia na seymie Lubelskim 1569 roku nastąpiła; uświetnił ją obrządek hołdu przez Xięcia Pruskiego Alberta Fryderyka, ostatniemu z Jagiellów plemienia składany. Jest ślad siły morskiej powstający za tego panowania w Bałtyckich portach, niebaczość i zawieść haniebną rozwinać ięć nie dozwolily.

Zygmunt August kilka języków posiadał, swój jednak nad wszystkie lubił; upowszechniał go w Litwie i w sprawach rządowych. Huśce szykować umiał, zwykł trzymać dwór ozdobny i mnogość koni; sposobił się w strzelbę, opatry-

wał nią zamki, powszechny całego kraiu rozmiar chciał przywieść do skutku, w muzyce dziwnie się kochał i zawsze ją przy sobie miewał. Hozyusz, Réy, Orzechowski, Górnicki, Modrzewski i inni za niego słynęli.

E P O K A III.

KRÓLOWIE OBIERALNI

zawiera lat 224, od 1572 do 1796 roku.

HENRYK WALEZY XIAŻE ANDEGAWEŃSKI

obrony 1573, uciekał z Polski 1574, panował 5 miesięcy.

Po śmierci Zygmunta Augusta Prymas zwołał sejm konwokacyjny, uchwalono: że nie Posłowie tylko i Senatorowie, ale naród cały ma obierać króla; miejsce zbierania się na polu pod Warszawą wskazane, dla utrzymania spokojności sądy kapturowe naznaczone (z).

Dwa celniejsze wśród wielu innych okazały się stronnictwa, Austriackie za Ernestem synem Cesarza i Francuskie; ostatnie przemogło. Poprzysiężone przez Biskupa Walencyi Monluka umowy narodu z królem; (*Pacta conventa* zwane) nowy przez to powstał sposób ścieśnienia władzy Monarszcy.

(z) Z trzech senatorów i 12 posłów w równą liczbę z każdego narodu, to jest: z Małopolski. Wielkopolski i Litwy.

Wysłane do Paryża świetne poselstwo, Konarski Biskup poznański był na czele, Zamoy-ski w ich gronie. Zdziwili Polacy i przepychem, i nauką. Król obrany umowy potwierdził, ożenienie tylko z Anną Królowną Polską, już nie młodą, do swego przybycia odłożył.

Ziechał Henryk do Krakowa, odbyta koronacya 21 lutego 1574 roku. W czasie zabaw dworskich Wapowski Kasztelan Przemyński chcąc pogodzić zwaśnionych, Jana Tęczyńskiego Kasztelana Woynickiego i Sam: Zborowskiego, od ostatniego czyli domowników jego na dziedzińcu zamkowym śmiertelnie został raniony. Zborowski za przyłożenie się do wyboru Henryka, w wielkich u panującego był względach, i dla téj zapewne przyczyny nadto łagodną, nie taką iak nakazywały prawa otrzymał karę, gdyż na wygnanie był tylko skazany. Tém pobłażaniem stronnikom swoim w wymiarze sprawiedliwości nawet, i płochością obyczajów, naraził się wkrótce Polakom Walezy.

Zaledwie Król 5 miesięcy bawił w Polsce, kiedy mu doniesiono o śmierci brata jego Karóla IX. Króla Francuzkiego; nie czekając zezwolenia stanów, uciekał potajemnie. Dościągnął go Tęczyński w Szląsku, do powrotu skłonić nie mógł. Zuchwały stanów dzień 12 maja 1575 r.

Henrykowi do powrotuznaczony, a kiedy w swych pismach zwłoki tylko czynił i obietnice próżne, ogłoszono bezkrólewie i do nowego przystąpiono wyboru.

STEFAN BATORY

od 1575 do 1586 pan. lat 11, żył lat 54.

I tu dwa celniejsze okazały się stronnictwa; iedni Maxymiliana Cesarza ogłosili Królem, drudzy Annę Królewę Polską (a) za małżonka iéy

- (a) Anna była córką Zygimunta I. Kiedy inne iéy siostry szły zamąż i w dalekie przenosiły się strony, ona do rodzinney przywiązana ziemi, pozostała w kraju. Po kilka godzin trawiła na modlitwach. Czterdziesto godzinne nabożeństwo i ostatnie trzydni postu całkiem nawet przepędzała w świątyni Pańskiej, kościół Bernardynów naywięcéy przez nią był uczęszczany. Szrody wraz z całym dworem przeznaczała wstrzymaniu się od mięsnych pokarmów, wszelkie inne posty dopełniała ściśle; uprzejma, łaskawa, miłosierna dla wdów zwłaszcza, sierot, kmiotków i uciśnionych, świadczyła im wiele; ta dobroczynność i uszczuplone po śmierci Zygimunta Augusta dochody sprawiała, że nie raz sama cierpiała niedostatek, i potrzeby stołu z trudnością opędzić mogła. Raz trafiło się, że ieden już tylko srebrny kubek iéy pozostał, wszystko było rozdane chowała go troskliwie aż do śmierci i *sierotką* zwała. Przez przywiązanie do kraju zezwoliła iedynie na oddanie swéy ręki Stefanowi, już bowiem wtenczas 52 lata miała, żyła z nim lat 11 i śmierć iego opłakiwała rzewnie, zwłoki matki, brata i męża pięknym opatrzyła grobowcem: ostatniéy życia godziny pamiętna wystawiła grób i dla siebie, częste przy nim odbywała modlitwy, asprzet wszelki, który dla niej po

przydaiąc Stefana Batorego wojewodę Siedmiogrodzkiego. Ziażd w Jędrzeiowie (b) ten ostatni wybór potwierdza, przeciwników za nieprzyjaciół oyczyny ogłasza. Batory śpieszniéy przybył, pojął Annę i utrzymał się na tronie Polskim.

Baczny Król na obronę kraju z kozaków trwale woysko stanowi, hetmanów obierać im dozwala, Trechtymirów (c) nadaie, gwardyą koronną i Litewską osobę swą otacza, piechotę łanową zaciaga, Gdańszczanów wahaiających się z uznaniem go za Króla pokonywa, trybunały stanowi (d) dla rychlejszego spraw rozsądzania, któremi przedtém Królowie sami zajmować się i rozpoznawać ie musieli, Akademią Wileńską zakłada (1579).

W wojnie z Rosyją za tego panowania, zdobyty Polock, (1579) szturmem wzięte Wielkielu-

- śmierci miał być użyty, zawsze woziła z sobą. Przemieszkiwała zwykle w Łomży albo Warszawie, most przez Wisłę iéy nakładem był postawiony. Na chrzest wnuka Władysława wezwana do Krakowa zapadła na zdrowiu, powróciła do Warszawy, po kilku miesięcznych cierpieniach opatrzona sakramentami, Królowi oddawszy sama testament i klucze od swych rzeczy, przeniosła się do wieczności 9 września 1596. roku, pochowana w Krakowie 12 listopada.
- (b) Jędrzeiów w Krakowskiém. Z iéy śmiercią ustał dawny Polski obyczaj u dworu Jagiellońskiego znany.
- (c) Trechtymirów na Ukrainie nad Dnieprem w Kiliowskiem.
- (d) W 1578 dla korony, w 1581 dla Litwy.

ki, (1580) poddawały się inne zamki; Król sam, a w oddzielnych miejscach Zamoyski i Radziwiłł popierali ją dzielnie. Antoni Possewin Nuncyusz papieski wyiednał pokóy w Kiwerowey horce zawarty, (e) 1582. mocą którego Połock i Inflanty przyznane Polsce, za odstąpieniem innych zaborów.

Zborowskich zuchwałość groźną przybierała postać. Zamoyskiemu przeciwni, królowi niechętni, że nad nim przemagać nie mogli, że nie oni, lecz zasługi innych znakomitsze otrzymywały dostojęstwa, siali niezgody, knuli strącenie z tronu Stefana, albo odcięcie mu życia. Wywołany z kraiu Samuel Zborowski, ufny w przysługi monarsze czynione i wziętość swoją, zuchwale się po całej okazywał Polsce, wraz z bracią Jędrzeiem i Krzysztofem sprzysiężenia czynił. Ostrzegany przez Zamoyskiego, by się w jego Starościńskię iurydyceyi okazywać nie śmiał, i pomniał na wyrok grożący mu życia utratą, kiedy mimo to pod sam Kraków przyiechał, schwytany, i w skutek dekretu za rozkazem Króla, *ażehy z Zborowskim podług prawa postąpiono: ścięty*. Wzmogła się przez to niechęć mo-

(*) Kiwerowa horka blisko Zapola w gubernii Nowogrodzkię, na drodze pomiędzy W. Łukami a Włocławem.

żnego domu. Na następny seymie 1585 roku Zborowski Krzysztof o zbrodnie przekonany, na utratę życia i sławy skazanym został, Jędrzeia sprawa do późniejszego odłożona czasu; ale obrady następne przez stronników Zborowskiego uczynioną protestacją skażone. Surowość powinna i dla wyższych osób gdy popełniając bezprawia, okazał jeszcze Batory, kiedy w Litwie Grzegorz Oscik, tudzież w Mazowszu Ilowski kasztelan Wizki zasłużoną odnieśli karę.

W sztuce wojennę i polityce biegły, silną dłoń i iakęśmy widzieli trzymający berło, uczony, ludzki i przystępny, w Zamoyskim i pomoc i światłego mający doradcę, kraj uratować przedsiębrał, wykorzenie nieład, rząd wprowadzić silnieyszy, dziedzictwo tronu postanowić, w tém śmierć niespodziana w Grodnie 1586. zbawienne jego przecięła zamiary. Pod następcomi Batoro, przy wzrastającym coraz niezładzie, mimo szczęśliwe niekiedy okoliczności, mimo świetne czasami chwile, Polska do upadku zaczęła się nachylać.

Przypuszczenie linii Brandeburskię do władania w Prusiech po Anspachskię, błędem jest tego Króla; wymawia go poniekąd, że nie odbierając dostatecznych w kraiu poborów, musiał

o sposobach zasilenia skarbu przez ofiary hołdowniczych Xiążąt przemysłać.

Nie przyjął od Króla Hiszpańskiego orderu złotego runa nasz Stefan, mówiąc: „*Monarchowie Polsey obcych nie potrzebują ozdób.* Młodzież do nauk zachęcał odzywając się do niéy *uczcie się, a zrobię was Mości Panie.*” kochał naród, którym władał, dowodzą to czyny jego i słowa przezeń wyrzeczone w 1586. „*Polacy! moja sława jest waszą, a wasza moja.*”

ZYGMUNT III.

od 1586 do 1632 pan. lat 46, żył lat 66.

Zygmunt Królewicz Szwedzki z Katarzyny Jagiellonki zrodzony i Maksymilian Arcyksiążę Austriacki od swych stronników obrani. Maksymilian co rychléj z woyskiem wkroczył, dobywał Krakowa, a kiedy odstąpić z tamtąd był przymuszony i mimo to w granicach Polskich znajdował się, ścigany przez Zamoyskiego, pod Byczyną miastem Szląskiem na głowę zbity, w niewolę wzięty, (1588) siedział w Krasnymstawie (f) aż go starania Cesarza, Oyca S. i innych dworów, niemniéj zrzeczenie się tronu Polskiego z tamtąd uwolnily.

(f) Krasnystaw w Lubelskiem, w ziemi Chełmskiej.

Umarł Jan Król Szwedzki, iedzie Zygmunt do oyczystéy ziemi, sam się koronuje, rządy państwa Karolowi Xięciu Sudermanii powierza; ten po odieździe Monarchy ścieląc sobie drogę do tronu, wznieca w rodakach obawę, że Król wiarę ich zniszczyć, i Rzymską wprowadzić zamysła, i ziednawszy dla siebie stronników przez uchwałę stanów Szwedzkich, Reientem ogłoszony zostaje, z tém ostrzeżeniem: że ta władza przez Króla samego nie może mu być odjętą. Z 5000 tylko hufcem udał się Zygmunt do Szwecyi, obrażony takowemi bez zasiągnięcia jego woli czynnościami; w pierwiastkach pokąd siły nieprzyjacielskie nie były zebrane, mogąc zwyciężyć przeciwnika uludzić się dozwolił, wkrótce pod Linköping sam przegrał bitwę i sprawił, że Karóla Królem ogłoszono. Starala się Polska unikac zatargów z Szwecyą, gdy atoli za skrytym podobno rozkazem Zygmunta, Farensbach Wendeński wojewoda wtargnął do Estonii, Karól Parnawę i całe niemal Inflanty opanował, w 1601, na seymie Warszawskim Szwedom wypowiedziana woyna, ta różnym szczęściem przez długi czas była toczona. W niéy Krzysztof Radziwiłł Wojewoda Wileński w bitwie pod Kokenhausen, Zamoyski przez zdobycie szturmem Wolmaru i Felina, (1601 i 1602) Chodkiewicz

przez wygranie w 1605 pamiętny pod Kircholmem walki, i pokonanie liczniejszego bez porównania nieprzyjaciela, (g) a późniy (1609) przez zdobycie Parnawy (h) okryli się sławą. Woyna ta rozeymém przerwana, i na czas iakiś Polszcze zapewniona spokoyność.

Nie podobały się Polakom ściślejsze z domem Austryackim związki, poymowanie Arcyxiężniczek, sióstr rodzonych, Anny (i) i Konstancyi

(g) W téy rozprawie Polacy mieli 4000, Szwedzi 18000 woyska.

(h) Kircholm w Inflanciech nad Dzwina blisko Rygi, Parnawa tamże nad morzem bałtyckiem portowe miasto.

(i) Karola Arcyxięcia Austryackiego i Maryi palatynówny Renu córka, Zygmuntowi w 1592 roku zaślubiona i koronowana. Wzrost iéy był niski lecz przyjemny kształt ciała, twarz okrągła, żywy rumieniec, wypogodzone czoło, oko ciemne, wargi spodnia wydatna nieca. Skromnie się ubierała, czarno zwykle. Pobożna dwóch mszy słuchała co dzień, ofiarując ie za żywych i umarłych; xiążkę do nabożeństwa całą zapisała sama, koronkę przez nią używaną do grobu iéy włożono. Ubogich co tydzień opatrywała pokarmem i iałmużną, matce swej nad inne dzieci ukochana. Umiała po łacinie, szycie i haft zatrudniały iéy chwile. Rostropna, sprawiedliwa, nie wiele mówiąca, króla i małżonka nieodstępna towarzyszka, iedzie z nim do Szwecyi w 1593 roku. W zaburzeniu Gdańskiem, wśród nawałnicy snogiéy i niepokoiów, iakiemi Szwecya już była zagrożona, okazała męstwo niepospolite i stałość umysłu. W Gracu dla 6. uczniów Polskich sposobność pobierania nauk zapewnia; Annę Jagiellonkę wiekiem i słabościami przyciśnioną pielegnuie troskliwie. Odwiedza Częstochowę na 6. niesięcy przed zgonem. Cztery córki w pierwiastkach ży-

(k) iedny po drugiéy, rzucona pogłoska że tronu Polskiego Zygmunt chce odstąpić Ernestowi, osobiste wręście wielu możnych urazy, (l) lub

cia zmarłe i syn Władysław który po oycu panował, iéy potomstwem. Z słabości piersiowéy 24 lat mając zaledwie, dokonała życia w 1598 roku.

(k) Konstancya równie iak pierwsza oblubienica Zygmunta III. była córką Arcyxięcia Karola, wnuczką Ferdynanda Cesarza. Zaślubiona w 1605. Kiedy obroną silną i tak długo przeciągniętą, wolegających, ba nawet w Monarsze samym gasła ochota zdobycia Smoleńska, listy swoimi gorliwie do tego zarzewała, iéy może poradom winniśmy wytrwałość w tym razie Króla Polskiego i opanowanie twierdzy warownéy. Życzliwsza z siebie zrodzonemu dziecku, Janowi Kazimierzowi, chce mu za życia oycy zapewnić koronę z suszczerbkiem praw służących Władysławowi; z iéy namowy podkanclerzy koronny w 1626 na seymie toruńskim usiłnie to przywieść do skutku; lecz próżne były o to ich zabiegi, z niechęcią odrzucony wniosek. W czasie okropnego pożaru Wilna 1610 roku, kiedy 4700 domów i 10 świątyń spłonęło, musiała królowa na łódce uciekać przez rzekę, z wielkiem życia niebezpieczeństwem, a panien z iéy dworu utonęło kilka. Faworytą iéy była Urszula Meyerin, przez nią szły pisma do Królowéy, przez nią proźby: tey drogi używać musiał sam nawet Królewicz Władysław. W całym swém życiu okazała się pobożną, do męża przywiązaną, o niego troskliwą. Idąc za processyą w dzień Bożego Ciała, gdy straszliwy był upał, dla zbytney otyłości zgrzała się mocno, w zimny kąpiel szukała ochłody, i téy nocy znaleziono ją bez duszy.

(l) Zembrzydowski któremu dom skarbowy dla posłów przeznaczony odjęto, wyrzekł w gniewie: *ja z kamienicy, Król z tronu ustąpić musi*, Janusz Radziwiłł o starostwo, Biskup Krakowski i Kardynał Maciejowski o zrzucenie baldachinu w kościele katedralnym nad głową iego zawieszonego, na króla byli urażeni.

widoki, zrzuciły naprzód seym inkwizycyi, na którym przetrząsano postęпки Króla, dalej rokosz wyraźny za przewodnictwem Zębrzydowskiego i innych (w 1606); lecz pod Guzowem 1607 roku (1) pokonani rozpierchli się, naczelnicy przebiegali Króla i uzyskali przebaczenie.

Ziawił się w Polsce Dymitr samozwaniec i ważnych wypadków, nie mały dla Polaków sławy i klęsk wielkich stał się przyczyną. Zygmunt i Polacy uznawali go prawdziwym, a lubo naród Polski przymierzem dwudziestoletniem z Borysem Godunowem zawartem związany i światlejszych osób radą powodowany, nie chciał wzniecać pożaru mogącego dla obu krajów stać się strasliwym, widoki przecież osobiste Wiszniowieckiego i Mniszcha wojewody Sandomierskiego to sprawiły, że prowadzony przez nich Dymitr, kiedy się do niego Kozacy Dońscy i wielu stronników przyłączyło, tron Rosyjski osiągnął. Pojął Dymitr za małżonkę Mniszchównę Marynę, sprowadził ją do stolicy swęy. Nie długo swém szczęściem cieszyła się młoda Carowa; jeszcze weselne trwały gody, w tém za podnieceniem Szuyskich powstał rozruch, Dymitr zabity, a Maryna i Polacy do więzienia

(1) Guzów blisko Radomia.

wtrąceni, Bazyli Szuyski ogłoszony Monarchą. Ziawił się wnet w Rosyi samozwaniec drugi, uratowany iakoby z téy rzezi; carować spragniona wojewodzianka Sandomierska, gdy ją odsyłano do Polski, dała znać o sobie, przez mniemanego Dymitra strażę schwyciona, mężem go swoim przyznała, łączą się z nim i Polacy niektórzy z zaburzeń Rosyjskich korzystać chcieli. Zygmunt w 1609. oblega Smoleńsk, uporczywie broniono tak ważny twierdzy. W głąb kraju wysłany Żółkiewski pod Kluszynem 1610 dnia 8 lipca odnosi zwycięstwo i ciągnie pod Moskwę. Brzydząc się nowym samozwańcem, Rosyianie Polakom otwierają stolicę, wydają Szuyskich, Władysława Carem obwołują. Król nie opuszcza Smoleńska, nie udaje się do Moskwy, wysłanie królewicza zwleka, to wahanie się ze strony Zygmunta i zdarzone w tym czasie zamordowanie przez Tatarów samozwańca drugiego, rozpustne Polaków w stolicy i całym kraju postępowanie, zatrzymanie posłów przez króla, sprawuie powszechne w Rosyjskim kraju powstanie. Ściśniono w Moskwie garstkę Polaków pod dowództwem Gąsiewskiego będących, bronią się dzielnie. Zygmunt w 1611 zdobywszy szturmem Smoleńsk, nie idzie na odsiecz zawartę w stolicy załodze, wraca do Polski, a tym

czasem wyciśnieni z Moskwy rodacy nasi, Michał Fiedorowicz syn Metropolity Rostowskiego z plemienia WW. Xiążąt pochodzący, obrany władzcą Rosyi. Mdle usiłowania w następnych latach Władysławowi Rossyyskiego berła wrócić już nie zdołały, i pokóy w Dywilinie (m) 1619 roku 15 Stycznia, na lat 14 i 6 miesięcy zawarty, przyznał tylko Polszcze Siewierską, Smoleńską i Czerniechowską ziemię.

Zapala się nowa z Szwedami wojna (1616) Zygmunt chciał korzystać z młodości Gustawa Adolfa, lecz zamiary jego nie były popierane dzielnie, zdradą Wolmara Farensbacha poddane Szwedom Inflanty, odzyskane znowu, i do dwóch lat zawarty rozeym. Później (w 1621) wkroczył Gustaw Adolf do Inflant, wziął Rygę, Dynamundę, Mitawę, zapędził się nawet aż do Litwy, nakoniec w 1626 do Pruss przeniósł wojnę. Wygrana pod Gniewem bitwa lądowa i morska przez flotę Polską, 1627. (n) wzięcie Pucka przez Koniecpolskiego, posilki

(m) Wioska o mil kilkanaście od Wiazmy.

(n) Jedenaście okrętów Polskich pod Apelmanem Admiralem pokonało kilkanaście Szwedzkich, nad któremi Hernsebild miał władzę, i życie w téj bitwie postradał. Później ta flotta w 1628, z 9 okrętów, w 120 armat opatrzona, Ferdynandowi Cesarzowi w pomoc była posłana. Duńczycy zawistni, całkowicie ją zniszczyli.

Cesarskie pod Arnheimem wywdzięczając się za udział Lisowczyków i w chęci zatrudnienia króla Szwedzkiego, odciągnięcia go od wojny trzydziestoletniéj toczący się w Niemczech, przedłużały te zapasy: aż nareście wzajemne obu stron znużenie do pokoju na lat 6. umówionego skłoniło w 1629.

Napady kozaków, zayścia o Multany i Wołoszczyznę rozdrażniły Turków; posilkuiący Gracyana hospodara Wołoskiego Żółkiewski w odwrócie swym pod Cecorą, o milę już tylko od Dniestru, 1620 roku dnia 7 października po dzielnym oporze z całém swém wojskiem poległ, syna jego, Stanisława Koniecpolskiego hetmana polnego koronnego i garstkę znakomitszych w niewolę wzięto, i do Stambułu zaprowadzono. Tatarzy niszczyli Ruś i Podole, Turcy już wkraćć mieli dla uiarzmienia Polski, wysłano co rychléj wsławionego zwycięztwy Chodkiewicza w 35000. Polaków, do których równa prawie liczba kozackiego przyłączyła się woyska: stanął i Władysław w rzędzie wojowników. Pod Chocimem założywszy obóz sześćkroć liczniejszý bisurmanów opierano się potędze; a lubo wódz naczelny wśród téj wyprawy dokonał życia, następca jego Lubomirski pokóy chwalebny na Turkach wymógł.

Za tego Króla część Inflant, całe Multany i Wołoszczyzna stracona. Był to manarcha pobożny, sprawiedliwy, niepamiętny uraz, nie zawsze w działaniach swoich szczęśliwy, nie dosyć przywiązania do Polaków okazywał, nagaśniał często ich obyczaje i stróy narodowy. (o) Tron jego świetny orszak wielkich ludzi otaczał: Zamoyski, Chodkiewicz, Żółkiewski, Koniecpolski, Lew Sapieha, Radziwiłły, Sieniawscy za niego słynęli; mimo to iednak obok świetnych zwycięstw i klęsk srogich doznano. Tytu było w każdym rodzaju uczonych, a smak dobry zaczynał się kazić, cudzoziemskie wyrazy do polskiéy mowy wprowadzać i nauki upadać.

WŁADYSŁAW IV.

od 1632 do 1648 pan. lat 16, żył 52.

W tem bezkrólewiiu sam tylko Władysław kandydatem do tronu, obce dwory zdawały się mieć na względzie, że winą oycza dziedziczne postradawszy berło, Polskie przynajmniej spo-

(o) Był tak nierozważny, że strasował, a nawet chłostał Władysława Królewicza za to: że Polską nad Niemiecką suknię przekładał i nosić ją lubił, Władysław odpowiadał, że *Polskiemu Królewiczowi nie należy inaczej ubierać się, iak po Polsku.*

koynie otrzymać powinien; a przodkowie nasi, którym od dzieciństwa swego był miły, widząc przywiązanie iego do kraiu, mowy, stroiu i zwyczajów nawet oyczystych, znając go odważnym, hoynym, uprzejmym, łącznemi głosy Królem go swoim uznali.

Początki swego panowania uświetnił daną Smoleńskowi odsieczą, i ściśnieniem obozów nieprzyjacielskich do tego stopnia, że się poddać musiały. Woynę tę pokóy 1634 w Wiaźmie (p) zawarty ukończył, mocą którego Michał Fiedorowicz Monarchą Rossyyskim uznany.

Koniecpolski poraził Tatarów pod Sasowym rogiem w ziemi Multańskiéy, odebrał im zdobycz, Turków za Dniestr przepędził. Z Szwedami w Sztumdorfie 1635 roku na 26 lat upewniona spokoyność. Ucisk i nieprzyzwoite z kozakami postępowanie gotowały burzę za następcy wybuchnąć mającą.

Przymierze z Wenetami przeciw Turkom, zamiar prowadzenia z nimi woyny, ustanowienie orderu N. poczęcia, przyymowanie tytułów cudzoziemskich, nie podobały się szlachcie, i zamysłów tych odstąpić wypadło.

Zaprowadził Władysław poczty w kraiu, zniósł starożytny zwyczaj dawania podwód, oycu swe.

(p) W gubernii Smoleńskiéy.

mu posąg w Warszawie postawił; budował okręty, o potężney sile morskiéy zamyślał i w tym celu dwie twierdze na klinie ziemnym Hela zwanym (q) tudzież port i zbrojownią w Pucku założył. (r) Połączeniem rzek handel bałtyckie-go i czarnego morza do siebie chciał zbliżyć. Za tego Króla wstąpił się poselstwy i wspinałym do Rzymu wiazdem Jerzy Ossoliński.

Cecylia Renata córka Ferdynanda II. Cesarza, żona Władysława IV. nie mieszała się do rządów, na miłość Króla i narodu zasłużyć umiała. (s) Dwie córki iéy w niemowlęcym umarły wieku, syn pozostały Zygmunt Kazimierz, już po śmierci matki swej w 8 roku z żalem oycy i Polaków, upatrujących w nim przyszłą szczęścia iutrenkę, życia dokonał. Gdy Władysław IV. panna, wielka była powaga i świetność dworu Polskiego, okazałość w możnych i godność uprzejma, w młodości biegłość w językach, skromność i zręczność we wszelkich ćwiczeniach rycerskich (t).

(q) Koło Gdańska.

(r) Gdańszczanie podmówili Duńczyków do zniszczenia okrętów Polskich i zamiarów tak zbawiennych, które dla siebie szkoldliwemi pacytywali.

(s) Była to pani cnot wielkich, umarła w W. piątek w Wilnie, 1644 roku.

(t) Widzieć to można w opisie podróży Pani Grebriant, przez sekretarza iéy Laboureur, która tytułem posła W. zaszczycona,

JAN KAZIMIERZ.

od 1648 do 1668 pan. lat 20, żył 63.

Ze wszech stron wojny i wszelkie nieszczęścia w chwili bezkrólewia i za iego czasów na Polskę zwać się miały. Pierwszy Chmielnicki Bohdan osobistych krzywd doznawszy wrędzie nieprzyjaciół kraiu stawia, kozaków do buntu skłania, Tatarów do połączenia się z sobą zniewala. Pod żółtymi wodami 1648 d. 2. maja w walce z niemi zginął Stefan Potocki, pod Korsuniem tegoż roku (u) oba hetmani koronni Mikołaj Potocki i Kalinowski wzięci w niewolę, pod Pilawcami (w) nakoniec, wodzów polskich niezgody wydarły otrzymać się mogące zwycięztwo, a Chmielnicki krainę całą zawoiewował, zapędzał się pod Lwów i Zamosć.

Już Król obrany został; wyszedł przeciw kozakom, lecz pod Zborowem (x) otoczony, przyjąć musiał podane przez nich warunki, koło Beresteczka kiedy się znowu okropna zapaliła

przywiozła Królowi drugą małżonkę iego Ludwikę Maryą córkę X. Mantuy we Włoszech, a Niwernu we Francyi.

(u) Żółte wody i Korsun w Kiliowskiem.

(w) Pilawce na Wołyniu w małej od Konstantynowa odległości.

(x) W Gallicyi w Złoczowskiem cyrkule ku granicy Podolskiéy.

woyna (y) 1651 d. 28 czerwca wielkie odnosi zwycięstwo, nie zdolywa atoli przygasić zupełnie wszczętego pożaru. Zaledwie rok ieden upłynął, Kalinowski u Batowa (z) przez tychże Kozaków zniesiony. Dzielniejszy opieki szukając w 1654 Chmielnicki, poddał się Alexemu Michalowiczowi, to nową z Rosyją zażęgło walkę na Ukrainie i w Litwie różną szczęścia koleją toczoną: to gasnącą, to wznawiającą się znowu, aż ją pokóy w Andruszowie (a) 30 stycznia 1667 na lat 15 z ustąpieniem wielu posiadłości zawarty, uśmierzył.

Siciński poseł Upitski, haniebnym a dotąd nieznanym dałe przykład zerwania seymu w 1652 r. brzydzono się tym postępkim, tylekroć naśladowano go później.

Przy złożeniu berła Szwedzkiego przez Krysrynę królową i ustąpieniu tronu Karolowi Gustawowi falcgraffowi Renu, Xiążęciu dwóch mostów, wnukowi po matce Karóla IX. Henryk Canasill poseł Jana Kazimierza usiłował prawa do téj korony swego Pana utrzymywać, przez uroczystą przeciwko temu ustąpieniu

(y) Beresteczko Wołyńskie miasto o 6. mil od Krzemieńca.

(z) W województwie Podolskiem klęska ta nastąpiła 1652 d. 2 czerwca.

(a) Między Smoleńskiem i Mścislawiem w gubernii Mohilowskiéj.

protestacyą. ~~X~~ Obrazilo to wielce Karóla Gustawa. Gniew iego i chęć zemsty pomnożyły namowy Radzieiowskiego Hieronima podkancle-rzego koronnego, zbiega z własney oyczyzny, Królowi Polskiemu niechętnego. Te powody, chęć popisania się wreście w pierwiastkach panowania, skłoniły tego Monarchę do wydania Janowi Kazimierzowi w Polszcze w 1655 wojny. Hufce Szwedzkie całą Polskę załaly, stolica zdobyta, poddawały się województwa, poprzysiężoną wierność zmieniały woyska narodowe. Król Polski do Szląska uciekać zmuszony, elektor brandeburski z Szwedami przeciw zwierzchniemu panu był w zmowie i wspólnie z niemi działał. Dla obro-ny wiary i kraiu 1655 d. 29 grudnia zawiązuje się konfederacya Tyszowiecka, (b) Jan Kazimierz do niey przystępuje, we Lwowie siebie i Królestwo całe opiece N. Panny poddaie. Stefan Czarniecki woysko ożywia, do walk ośmiela, długi czas broni Krakowa, częstokow urywa Szwedów z zasadzek na nich wypadając, nie raz ich znosi (c), nie raz isam pokonany; nie traci przecież odwagi, kray ocala i wiekopomney nabywa sławy. Warszawa przez Kró-

(b) W województwie Lubelskiem, dawney ziemi Chełmskiej.

(c) Celniejsze zwycięstwo Czarnieckiego nad Szwedami pod Warszawą 1656.

la odzyskana, i po trzydniowej z Szwedami i Brandeburczykami koło Pragi bitwie, znowu utracona.

Wśród tych wypadków, na wszystkie strony ościennym koronę Polską ofiarowano, posiadanie iey nikogo już wtenczas złudzić nie mogło, zamysłano raczey o podziale nieszczęśliwej Polski.

Jak gdyby na dopełnienie klęsk doznawanych, w 50000 ludzi wtargnął do Polski Jérzy Rakoczy Xiążę Siedmiogrodzki z namowy Króla Szwedzkiego, który mu Pokucie, Ruś i Podgórze odstępował. Już się o Brześć i Kraków oparł, w tém od Stanisława Potockiego hetmana W. Koronnego i Czarnieckiego (d), obskoczony, okupić się darem znakomitym dla woyska (e), poselstwem Króla przeprosić, i wyysć z kraiu haniebnie przymuszony został; w cofaniu się swém ieszcze raz od Tatarów srogą ponosi klęskę.

Posiłki Austrii pod dowództwem Hatzfelda, chociaż mniej czynne i pod uciążliwemi pozyskanymi warunkami, związek z Danią i rozpoczęta przez nią wojna, przechylenie się elektora Brandeburskiego na stronę Jana Kazimierza, zwycięstwa Czarnieckiego w Pomeranii Szwedz-

(d) Rakoczy przez Czarnieckiego pod Magierowem pokonany 1657

(e) 12000 duk. według jednych, 400000. talarów według drugich.

kicy (f), ucieśnienie się Kozaków po Kommissyi Hadziackiey 1658 roku (g), nie mało im swobód nadaiącey, rozdwoienia pomiędzy niemi zaśle, i uciecie Tatarów, przeważyły wątpliwe już okoliczności, od ostateczney zagłady uratowały Polskę. W 1660 d. 3: miała w klasztorze Oliwskim stanął pokóy z głównymi nieprzyjaciółmi Szwedami, i sześcioletnią krwawą ukończono walkę. Wysłaniem poselstwa odwrócono wojnę z Turkami.

Na seymie 1661. Czarniecki dzięki narodu, Króla, i dar Tykocińskiego starostwa w nagrodę swych zasług otrzymuje.

Związki niepłatnego woyska, licha moneta, kraiovy ucisk pomnażały. Myśl przez królową powzięta i z całą usilnością popierana, ażeby się korona Polska, ponieważ nie miała potomstwa, dostała Kondeuszowi W. lub synowi iego, który miał za sobą siostrzenicę królowey Annę, może szczęśliwa i rząd stały z czasem zaprowadzić mogąca, nowych zaburzeń stała się przyczyną. Kiedy wszysoy niemal umilkli i potakiwali tym zamiarom, nieprzełamany znaleziono opór w Lubomirskim Jérzym Marszałku

(f) 1658 roku Czarniecki Duńczykom na pomoc wysłany, wpław przebył odnogę morską i nieprzyjaciół na wyspie Alsen zgromił

(g) Hadziacz na Ukrainie w gubernii Kijowskiej.

W. i Hetmanie polnym koronnym. Dwór obrażony zapożywa go na sejm 1664, iakoby wojnę domową chciał wzniecić; nieobecny, skazany został na utratę majątku, dostoięństw i życia. Ustąpił do Szląska; mając za sobą Wielkopolskie województwa wszczął walkę, poraził Litewskie hufce, więźniów na wolność wypuścił. Król sam przeciw niemu wychodzi; już krew bratnia pod Palczynem łąć się miała, zagodzili biskupi. Znowu się wzajemna rozżarza niechęć, pod Montwami (h) nie unikniono bitwy. Lubomirski ją wygrał, zgodził się przeciwie z Królem, przebłagał go; nie dowierzając wszakże obrażonemu srodze Monarsze do Polski nie wracał, w Szląsku przemieszkował, i w rok potem umarł.

Jan Kazimierz zasmucony śmiercią małżonki, do której wielce był przywiązany, (i) nieudaniem

(h) Niedaleko Inowrocławia, dziś w Bydgoskiem.

(i) Ludwika Marya córka Xiążęcia Mantuy, Ferrary i Niwernu we Francyi przemieszkowała. W młodym wieku przepowiedziano iey, że będzie posiadać koronę, chociaż do tego nie było podobieństwa. Spostrzegła raz pieska, który się iey bardzo podobał, chciała go nabyć, ale zbyt wielkiej domagano się ceny. Zasmucona Xiężniczka już odchodziła, w tém grzeczny posiadacz ozwie się: *przyjm go Pani, zapłacisz mi, iak będziesz Królową*. Jakoż gdy świetne poselstwo od Władysława Króla Polskiego przybyło prosić o iey rękę, zia-

się zamiarow mogących, iak mniemał, kray uszczęśliwić, zmierzył sobie tron, na którym sa-

wił się właściciel pieska i sownie nagrodzony został. W czasie zaślubin w Paryżu: przez całą podróż i przy wiedzy do Warszawy silono się na okazałość największą. Nie długo z pierwszym żyła mężem; przez swój dowcip i przynio-ty umiała się podobać bratu i następcy Władysława, iego równie małżonką została. W nieszczęsnych za tego panowania zdarzeniach okazała tęgość duszy i niepospolity umysł. W wojnie Szwedzkiej kiedy nieprzyjaciel dobywał Warszawy, Ludwika Marya od zbroiowni przypatrując się bitwie, dostrzegła, że ztamtąd skutecznie razić można Szwedów. Z własney karety do wyjazdu przysposobioney wyprządz konie poleca: zatoczono niemi dwa wielkie działa, które przeciwnikom nie małą zadaly klęskę. Po wzięciu Warszawy, stara się Kraków umocnić, do powrotu ze Szląska małżonka namawia. Widząc Gdańszczanów poświęcenie się, wśród których Jan Kazimierz wtenczas przebywał, i sama tam dostać się pragnie; mimo snujące się po całym kraju oddziały nieprzyjacielskie, przeprowadzić ją tam poważa się Czarniecki. W Chojnicy pozwala temu dowódcy uderzyć na Aschemberga pułkownika Szwedzkiego, który w bliskości obozował i Wisznio-wieckiego hufce już był rozproszył. „*Idź*, mówiła ona, *budzącemu ją wśród nocy i odkrywającemu myśl swoją Czarnie-kiemu, idź waleczny mężu nanieprzyjaciela, ia twego powrotu bez żadney straży, oczekiwać tu będę spokojnie.* „ I wkrótce mnogich ięńców uyrzała przed sobą, których iey Czarniecki przedstawił; śmieley i z większem bezpieczeństwem kończy swą podróż. Ona Elektora brandeburskiego przeciągnęła na stronę Polaków, wyiednała pokóy Oliwski, i przyszła dla kraju pomyślność chciała ugruntować mianowaniem dzielnego następcy, zaprowadzeniem silniejszego rządu; lecz próżne były iey usiłowania; przesądów głęboko wkorzenio-nych przemódz nie mogła.

mych tylko doznawał przeciwności i nieszczęść. Uspokoiwszy burzę, które się ze wszech stron na Polskę wywarły, zwróciwszy spokójność narodowi, złożył koronę 16 września 1668. przez 20 lat dzwiganą. Przy pożegnaniu stanów sam zaczął czytać mowę, w której wyraził, „ że „*pierwszym był w zaczepce i boju, ostatnim w „trwodze i na odwodzie*; „ przyszłe losy Polski przepowiedział, jeśli im wcześniej zapobiegać nie będą. Dla łez obfitych nie mógł tej mowy dokończyć; oddał ją Olszewskiemu podkanclerzemu, ten podobnie wśród rzewnego płaczu zaledwie ją doczytał. Odpowiedź stanów żałośna równie, po której senat i posłowie do pocałowania ręki Monarszey po raz ostatni przystąpili. O iakże to smutna była scena! w której Pan z narodem rozstawał się; tém bardziey, że niepomyślność jego panowania nieszczęśliwym raczej okolicznościom, przeciw którym irostopność i cnota na próżno walczy niekiedy, nie

Jey utworem kościół i klasztor Wizytek, tudzież sprowadzenie Missyonarzów do Warszawy. W 1650 założyła ogród botaniczny pod zamkiem królewskim, i drugi za pałacem Kazimirowskim zwanym, dziś Akademickim gmachem; do którego biegnąca woda rurami, z Ujazdowa, skupiona w środkowej części pałacu, sztucznie wodospady przebiegając ogród skrapiała rośliny po większej części z Węgier sprowadzone. Nieśmiertelny Bossuet głosił jey pochwały w mowie pogrzebowey.

winom osobistym Króla przypisać należało. Naznaczyła mu Rzecz-pospolita 150,000 złotych rocznego dochodu, aż do ostatnich dni iego. Przed seymem elekcyjnym ustąpił Jan Kazimierz z Polski, udał się do Francyi, gdzie mu Ludwik XIV. różne maiętności nadał. Umarł w Niwernie 16 grudnia 1672 roku, dowiedziawszy się o wzięciu przez Turków Kamieńca Podolskiego. Ciało iego sprowadzone do Polski, w grobie Królow złożone; serce w kościele S. Germana w Paryżu pozostało, wspaniałym okryte grobowcem.

MICHAŁ KORYBUT WISZNIEWSKI.

od 1669 do 1673 pan. lat 4, żył 35.

Usunięto obcych ubiegających się Xiażąt, i nad spodziewanie własne, Królem obrany Wiszniewski. Tem obrażeni Prażmowski arcybiskup gnieźnieński i Sobieski marszałek i hetman W. koronny, wzniecali niepokoje wewnętrzne. Już myślano detronizować Króla i własna iego żona, Eleonora córka Ferdynanda III. Cesarza, przystawała na to; w nadziei, że z miłszym sobie Karolem Xięciem Lotaryngii nowe zawrze śluby i tron Polski osiadzie. Konfederacya szlachty pod Gołębiem (k), sprzeciwiała się tym nie-

(k) W Lubelskim, powiecie Lubartowskim, blisko Puław.

enym zamiarom, obstawała za Królem prawnie obranym. Posiadał Wiszniowiecki godne panującego przymioty; dla zawiści możnych, niezgód i słabości kraiu rozwinąć ich nie mógł.

Mahomet IV. (1672) wpada na Ukrainę, Kamieniec dobywa zdradą, Lwów do okupu zmusza. Nastąpił haniebny w Buczacz (l) tegoż roku 18 października traktat: mocą którego Kamieniec i Ukraina, przyznane Turkom, kozacy którzy im się poddali, mają zostawać pod ich rządem, a Polska Sultanom Tureckim 22000 duk. corocznie będzie wypłacać. Nie przyszło atoli do oddawania tego haraczu, wznowiła się wojna, powiększono hufce, i nazajutrz po śmierci Króla we Lwowie zaszły, Sobieski pod Chocimem 60000 Turków poraził, obóz, armaty, i sprzęt cały wojskowy zagarnął. (1672)

JAN III. SOBIESKI.

od 1673 do 1696 pan. lat 23, żył 67.

Nigdy tylu ubiegających się o tron Polski nie było; mimo to przecież Sobieski, który już męstwa niepospolitego okazał dowody, iednomyślnie okrzykniony był Królem. Odłożył korona-

(l) W Gallieji w cyrkule Zaleszczyckim.

cyą, przeciw nieprzyjaciółom pospieszył, Trembowli, (t) dał odsiecz, (1674). Ukrainę odzyskał, Tatarów nie daleko Lwowa poraził, i dopiero swoje i małżonki w dawney stolicy państwa koroną uwieńczył skronie. Traktat w Zuraunie (m), z Turkami część zaborów Polsce przywrócił, Kamieniec iednak przy nich pozostał.

Turcy posiadając niektóre okolice w Węgrzech i główne miasto Budzyn, grozili Wiedniowi, Tekieli stanął na czele rokoszanów Węgierskich; bliskie przewidywano niebezpieczeństwo, a pomoc w Polakach. Za pośrednictwem Innocentego XI. w 1683 w Warszawie stanęła umowa pomiędzy Cesarzem i królem Polskim wzajemney swych stolic obrony; za ledwie podpisana ta ugoda, Leopold o pomoc błaga. Kara Mustafa W. Wezyr stanął pod Wiedniem w 300,000 Bisurmanów, i obległ ten gród stołeczny. Jan III. przybywa na odsiecz, poddaia się iego władzy sprzymierzone woyska; siły Chrześcian 68000 ludzi wynosiły tylko. Uderzono przecieź walecznie, iazda Polska przełamała środek gdzie był Wezyr, pierzchnęli Turcy, Wiedeń ocalony, cho-

t Trembowla w Gallieji równie, w cyrkule Lwowskim.

m Nad Dnieprem w cyrkule Halickim.

ragiew Machometa, namiot Wezyra i niezmiernie bogactwa zabrano. W katedralney S. Stefana świątyni, wśród radośnych okrzyków ludu oswobodzonego, składał Sobieski dzięki Bogu za otrzymane zwycięstwo.

Ścigając nieprzyjaciół Jan III. pod Parkanami (n), zbyt słabe mając siły poniósł klęskę. O mało tam życia nie postradał. Za nadejściem Karola XIęcia Lotaryńskiego znowu Turków pod Strygoniem dziś Granem zupełnie poraził, i do ucieczki zmusił. Wrócił do Polski, u własnych granic z temiż nieprzyjaciółmi wojować nie przestał, a Wenecya do związku tych dworów 1684 roku przystąpiła.

W 1686 z Rossyą Grzymułtowski traktat zawarty i odstąpiono stosownie do traktatów Andruszowskich, Smoleńska, Czerniechowa i większej części województwa Kiiowskiego, iako też ziemi Siewierskiej; Król bowiem całą myśl natężał, by Multany i Wołoszczyznę zawojował, i dziedziczne z nich dla potomstwa swego utworzył Xięstwa. Wszystkie następne wyprawy ktemu ciągle zmierzały, skutku osiągnąć nie mogły, przez niechęć obcych, niezgody domowe; a król ku końcowi wieku swojego uyrzał, iak

(n) W Węgrzech nad Dunajem.

ciężką była korona, której tyle pragnął. Wpływ Maryi Kazimiry za nadto silny, chciwość zbiorów, iey intrygi zniechęcały umysły; przez nią królewskich łask przechodził szafunek, u niej wprzód skryte o wszystko narady, a zwycięzca Turków żony swej był niewolnikiem. Powstały niezgody w rodzinie panującego, i po śmierci króla w ulubionym Willanowie zaszły, żona jego tak dalece posunęła swą zawziętość, iż publicznie zaklinała Polaków, ażeby żadnego z królewiczów, a szczególniej Jakuba, nie wynosili na tron.

Za tego panowania okryli się sławą Jabłonowski Stanisław wojewoda Ruski, Marcin Kątski Jenerał Artylleryi, Lubomirscy, Sieniawscy, a z kobiet Chrzanowska, która męża i załogę do dzielney obrony powierzoney im Trębowli natchnęła.

AUGUST II. i STANISŁAW LESZCZYŃSKI.

Pierwszy panował od 1697 do 1705, a potem od 1709 do 1733, żył lat 63, drugi od 1705 do 1709.

Słabe usiłowania Francyi i pod Gdańsk przysłana eskadra szczupła nie potrafiły utrzymać Kontego; wkrótce zatem August II. elektor Sa-

ski Królem uznany. Pokoim Karłowickim 1699 (o) przywrócił on Polsce Kamieniec, i to wszystko, co na Podolu i Ukrainie posiadali Turcy.

August pod pozorem odzyskania kraiów od rzeczypospolitey oderwanych, korzystając z młodości Karola XII. zawarł przymierze z królem Duńskim i Rosyją, wysłał Fleminga z Sasami do Inflant i sam wkrótce tam się udał, iakoż w niespodzianem napadnięciu Willing Jenerał Szwedzki dwukrotną poniósł klęskę (1700). Obrażony król pokonywa Rosyan pod Narwą, wkracza do Inflant, zabiera je wkrótce i Kurlandya całą. Polacy szlą posłów, upewniając że o wojnie z Szwedami ani myśleli, że ią August sam rozpoczął; król Szwedzki domaga się złożenia z tronu Augusta, przebiega Litwę, zajmuje Warszawę, pod Klissowem (p) 1702 pokonywa przeciwnika, zdobywa Kraków. W Radzieiowskim prymasie znalazł Karól XII. gorliwego stronnika, który na zieździe Warszawskim 1705 bezkrólewie ogłosił. Stanisław Leszczyński władcą Polski i Litwy obrany. Z przeciwnemi losy walczył August czas nieiaki, z

(o) W Sławonij po nad Dunajem 1699 roku zawarty ów traktat.

(p) Klissow w województwie Krakowskim.

Piotrem I. ziechał się w Tykocinie, ustanowił tam order orla białego (w 1705) z napisem, *za wiarę, prawo i Króla*. W tej wojnie Schulemburg Jenerał Saski okrył się chwałą, przyznał ią usta nieprzyjaciół samych (r). Natarczywość króla Szwedzkiego atoli przemogła wszystko, wpadł do Saxonii, zniszczył ią, i w Alt-Ranstad (s), 1706 przymusił Augusta do zrzeczenia się tronu Polskiego, uznania Stanisława.

Dopiąwszy swego w Polsce, udał się Karól XII. przeciw Rosyanom w Ukrainę Zadnieprską, gdzie od Mazepy hetmana kozaków silney spodziewał się pomocy, i kraj pomieniony we wszystko znał obfitym. Zawiodły go nadzieie; Mazepa który tyle obiecywał, dwa pułki iedynie przywiódł, Lewenhaupt z świeżem wojskiem Szwedzkiem idący zniesiony. Na Puławskich polach Karola XII. opuściło szczęście, które mu dotąd sprzyjało nieprzerwanie. Osmego lipca 1709 tak straszną od Rosyan poniósł klęskę; że wojsko iego całe wycięte lub zabrane, on sam ranny w 800 koni za ledwie do Benderu (t) mógł uciec.

r) Schulemburg nas dzisiaj zwyciężył, powiedział Karól XII. chwalcę iego odwrót szczęśliwy.

s) Alt-Ranstad w Saxonii nie daleko Lipska.

t) Bender nad Dniestrem, już nieco ku uściu téj rzeki w morze.

August wraca do Polski, znowu obeymuie rządy. Po niejakim czasie Król Szwedzki udaje się do swych kraiów, nieublagany w zemście o nowey przeciw Augustowi zamyśla wojnie, lecz dobywając twierdzy Friedrichshall w Norwegii zabity, a Leszczyński doświadczywszy zmian różnych, i po śmierci Augusta nie mogąc utrzymać się na tronie Polskim, wyparty z Gdańska, w skutek układów mocarstw Europejskich powierzone miał sobie Xięstwo Lotaryńskie, tam słodką swych rządów zostawił pamięć, córkę swą jako małżonkę Ludwika XV. na tronie Francuzkim umieszczoną widział.

Dalsze rządy Augusta II. znizieniem woyska do liczby 24,000, wewnątrzniemi znacznieszych domów niezgodami i odrętwiałością zupełną władzy rządowej, pamiętne. Seymy nie dochodziły, gasło dobre wychowanie, skażone obyczaje, powstało nikizemne pieniaćstwo, i w wyższych stanach upowszechniła się piiatyka, tworząc zasadę iakoby starodawney gościnności; owszystkiem co dobro kraiu stanowić mogło, zapomniano, w hańbiącey gnuśności dzieciejąc i nieczynne trawiając życie, płochem tylko rozrywkom lub osobistym poświęćcane widokom.

AUGUST III.

od 1733 do 1764, pano. lat 30, żył 67.

Wsparty obcych dworów pomocą utrzymał berło Polskie. Jeden tylko seym pacyfikacyi 1736 roku, za tego króla w ciągu lat 30 doszedł. Ta sama obojętność na wszystko trwała w kraiu, wzmagaly się te same wady. Polska była przechodem woysk obcych, ku końcowi tego panowania otwierały się oczy, iak gdyby wletargu uspionych; poprawiał edukacyą Konarski, gromadzili bibliotekę Załuscy, i otworzyli ją dla publicznego użytku w 1757.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI.

od 1764 do 1795 pan. lat 31, żył 66.

Poniatowski Królem obrany order S. Stanisława postanowił (1765 roku). Z niechętnych mu osób złożona powstała konfederacya Barska w 1768, od miasteczka na Podolu, gdzie naypierwey wybuchnęła tak nazwana, wsparta przez Francuzów nadsyłaniem pieniędzy i woyskowych. Uwięziono króla z stolicy w 1771. cudem uratowany został. Stanisław August sprzyiał naukom, poprawił wychowanie publiczne, założył szkołę rycerską, otworzył mennicę, wady rzą-

dowe poprawić usiłował. Winy przodków i
nieszczęścia nasze to sprawiły: że przez troisty
rozbiór krain, Polska z rządu Mocarstw Europey-
skich wymazana, a król złożywszy koronę, w Pe-
terzburgu życia dokonał.

